

ABC

o osnovama
roda i rodno
zashovanog
nasilja

World Vision
BH FONDACIJA

ABC

o osnovama roda i rodno zasnovanog nasilja

August, 2023

ABC O OSNOVAMA RODA I RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Izdavač:

World Vision BH Fondacija

Grafički dizajn i DPT:

Štampa:

Tiraž: 300

ABC priručnik o osnovama roda i rodno zasnovanog nasilja je nastao u okviru projekta „Gender iskoraci ka unapređenju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini“ kojeg je podržao *MEERO Innovation Competition* Fond.

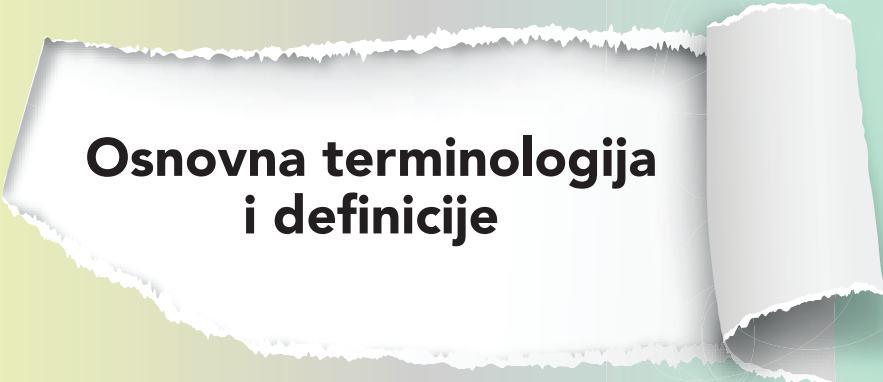
Priručnik je namjenjen mladima za obuku svojih vršnjaka o odabranim temama u njihovim lokalnim zajednicama, udruženjima i vjerskim zajednicama.

Menadžerica projekta: Nela Hukić, World Vision BH Fondacija

Sarajevo, 2023. godine

SADRŽAJ

Osnovna terminologija i definicije	5
Zakonodavni i institucionalni okvir	11
Međunarodni i domaći pravni okvir	12
Institucionalni mehanizmi	15
Pregled trenutnog stanja.....	17
Obrazovanje	19
Politički angažman.....	24
Nasilje.....	25
Rodno zasnovano nasilje	26
Prijedlozi i savjeti za eliminaciju štetnih praksi u kontekstu gendera.....	29
Obrazovanje	31
Profesionalni i privatni angažman.....	32
Političko učešće, javni život i odlučivanje	33
Rodno zasnovano nasilje	33
Mediji	35
Prijedlog radioničkog rada sa mladima	39
Uvod u radionički rad	41
Uvodna aktivnost:.....	41
Spol i rod.....	43
Rodne uloge.....	48
Rodni stereotipi i predrasude.....	52
Diskriminacija	54
Rodno zasnovano nasilje	57
Završni krug	60
Resursi:	65

Osnovna terminologija i definicije

SPOL - biološke karakteristike ljudske vrste na osnovu kojih se određuje muški ili ženski spol. Iste su u cijelom svijetu, što znači da djeca muškog i ženskog spola u Africi, Bosni i Hercegovini i Kanadi imaju iste biološke karakteristike. Dakle, na osnovu bioloških karakteristika kao što su hormoni, tjelesna građa i reproduktivni organi, ljudska bića dijelimo na muški i ženski spol.

ROD (engl. gender) - koncept koji se odnosi na očekivana, nametnuta ili usvojena društvena ponašanja muškaraca i žena, koja su određena kulturom, tradicijom, religijom, vremenom i dr. Ovaj društveni konstrukt utječe na položaj muškaraca i žena u društvu, međusobne odnose muškaraca i žena, njihove odgovornosti i mogućnosti i uloge u društvu.

RODNO IZRAŽAVANJE - način na koji se svaka osoba izražava u smislu roda: ponašanjem, odijevanjem, frizurom, glasom, govorom tijela, tjelesnim obilježjima i/ili ostalim vanjskim oznakama.

RODNA RAVNOPRAVNOST - ravnopravnost muškog i ženskog roda u privilegijama, pravima, odgovornostima i mogućnostima. Rodna ravnopravnost ne promovira jednakost muškarca i žene jer oni nisu jednaki, već uvažava njihove specifičnosti kao dva različita spola i traži ravnopravan tretman oba roda u svim segmentima društva.

RODNE ULOGE - šablon ponašanja (zbir karakteristika, načina ponašanja, stavova, aktivnosti, normi, obaveza i očekivanja) koje nameće društvo i postavlja zahtjeve prema osobama s obzirom na njihov spol. Rodne uloge koje društvo nameće se vežu za odabir zaposlenja, profesije, podjelu kućnih poslova, vrste zabave. Muškarci i muške uloge se tipično vezuju za produktivni rad (zaradu), dok se žene i ženske uloge najčešće vezuju za reproduktivni rad (pomagačke aktivnosti).

RODNA SOCIJALIZACIJA - proces u kojem pojedinci uče kulturna ponašanja povezana sa konceptima ženstvenosti ili muškosti.

RODNI STEREOTIPI - generalizirana uvjerenja o „tipičnim“ karakteristikama žena ili muškaraca (npr. djevojčice su nježne, a dječaci nasilni; muškarci su racionalni, a žene emotivne).

RODNE PREDRASUDE - predstavljaju svaku izjavu ili ponašanje koje je zasnovano na stereotipima o odvojenim ulogama namijenjenim muškarcima i ženama, dječacima i djevojčicama. Predrasude, za razliku od stereotipa, iako su generalizirana uvjerenja dodatno uključuju i notu emocije i poziv na akciju. Ako se takve izjave izgovore ili napišu u javnom prostoru, onda pored psihološkog, ova vrsta nasilja može imati i socijalnu komponentu.

RODNA DISKRIMINACIJA – svako razlikovanje, izdvajanje ili ograničenje koje je izvršeno na osnovu roda, koje

ima učinak ili namjeru umanjiti ili ukinuti priznavanje, uživanje ili korištenje ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Poznata su 3 oblika rodne diskriminacije:

direktna – nepovoljan tretman osobe ili grupe; npr. oglas za posao u kojem se isključivo traži osoba ženskog spola za posao konobarice;

indirektna – primjena tzv. „neutralnih“ propisa ili mjera s negativnim učinkom na diskriminirane grupe, npr. zabrana nošenja religioznih simbola na radnom mjestu, koje direktno utječe na pokrivene žene;

sistemska – društvene i kulturalne vrijednosti i norme (javne politike).

RODNA KVOTA - pozitivan instrument mjerenja čiji je cilj ubrzanje postizanja rodno uravnoteženog učešća i zastupljenosti. Utvrđuje se procenat ili broj mjesta ili mandata koji će biti dodijeljeni ženama i/ili muškarcima, uglavnom prema određenim pravilima ili kriterijima.

SEKSIZAM - diskriminacija ili segregacija osobe suprotnog spola (najčešće ženskog). Temelji se na rodnim predrasudama (stavovima o različitim sposobnostima osoba određenim njihovim biološkim spolom). Iz seksizma proizilazi i spolna diskriminacija.

RODNO ZASNOVANO NASILJE - jedan od najrasprostranjenijih oblika kršenja ljudskih prava i narušavanja ljudskog dostojanstva. Rodno zasnovano nasilje predstavlja globalni fenomen koji pogađa milione žena, ali i muškaraca i djece bez obzira na njihov društveni status, kulturu, religiju, nacionalnost, fizičke i intelektualne sposobnosti, građanski položaj ili seksualnu orijentaciju. Rodno zasnovano nasilje je svaki čin nasilja nad nekom osobom zbog njenog roda, spola ili seksualne orijentacije. U patrijarhalnom društvu, u kojem su različite uloge namijenjene muškarcima i ženama, a uloge i osobine muškaraca privilegovane, žene i djevojčice su češće i ozbiljnije pogođene različitim oblicima rodno zasnovanog nasilja.

Važno je napomenuti da su patrijarhalne rodne uloge jednako teške i za muškarce i za žene, dječake i djevojčice. Definicije rodno zasnovanog nasilja proširuju se na sve one oblike nasilja koji su povezani sa: (a) društvenim očekivanjima i društvenim pozicijama zasnovanim na rodu i (b) nepoštivanjem društveno prihvaćenih rodnih uloga. Tako je rodno zasnovano nasilje termin koji sve više povezuje svaki čin nasilja koji potiče iz nekog oblika „patrijarhalne ideologije“, a koji, prema tome, mogu počinuti muškarci ili žene protiv muškaraca ili žena da bi očuvali društvenu moć (heteroseksualnih) muškaraca.

Kada su u pitanju mladi, nasilje se može odvijati unutar i van škole, a žrtve, kao i počinioci rodno zasnovanog nasilja, mogu biti i dječaci i djevojčice. Rodni stereotipi predstavljaju iskrivljene slike koje snažno utječu na interpretaciju muškog i ženskog ponašanja. Isto ponašanje kod muškaraca i žena tumači se na različite načine. Osobine i ponašanja koja se često pripisuju samo jednom spolu posljedica su tradicije, stereotipa i neopravdanih generaliziranja, pa se u praksi susrećemo sa opravdavanjem nasilja i nasilnika, a okrivljavaju se žrtve za ono što su učinile, jednako kao i za ono što nisu učinile. To je posljedica rodni stereotipa koji su prihvaćeni još u ranom djetinjstvu. Rodna stereotipizacija počinje već u ranom djetinjstvu i stoga postoji potreba da se ovaj problem rješava u najranijim fazama života. Djeca često pokušavaju da svoje ponašanje usklade sa željama svojih roditelja i odraslih iz svoje okoline. Zato prihvataju stavove koje im nameće porodica, škola i društvo, „uče“ šta je primjereno za dječake, a šta za djevojčice, i tako rodni stereotipi postaju način njihovog ponašanja. Dolazi do podjele u kojoj tradicionalno društvo više vrednuje „mušku rodnu normu“ dominacije, agresije i konkurencije od „ženske rodne norme“ pokornosti, krhkosti i nježnijeg ponašanja. Nakon što odrastu, pretpostavka je da će nastaviti ciklus nejednakosti između žena i muškaraca, što će im biti model ponašanja tokom cijelog života.

OBLICI NASILJA:

Fizičko nasilje koje podrazumijeva korištenje dijelova tijela ili oružja radi prijetnje, kazne, dominiranja, kontrolisanja ili povređivanja druge osobe. Može da se vrši na različite načine i različitim sredstvima, a za posljedicu ima laku tjelesnu povredu ili tešku tjelesnu povredu.

Psihičko nasilje se odnosi na ozbiljnu prijetnju da će biti napadnut život ili tijelo člana porodice. Psihičko nasilje se također odnosi na zastrašivanje, konstantno kritikovanje, potcjenjivanje, različite optužbe, emocionalno ucjenjivanje, stvaranje nesigurnosti kod žrtve, verbalno zlostavljanje, uznemiravanje, maltretiranje, itd.

Seksualno nasilje se odnosi na svaki vid povrede spolne slobode i morala, svaki vid degradiranja i ponižavanja na seksualnoj osnovi, svaki vid prisiljavanja na seksualni odnos i silovanje. Ovu vrstu nasilja često prati i fizičko i psihičko nasilje, a često se ti slučajevi nasilja vrše istovremeno i posebno su ponižavajući.

Ekonomsko nasilje uglavnom obuhvata oduzimanje novca i vrijednih stvari, kontrolisanje zarade i primanja, zabranu članu porodice da raspolaže svojim i zajedničkim prihodima, zabrana da se zaposli i ostvari sopstvene prihode, oduzimanje sredstava za rad, nametanje obaveze stalnog podnošenja detaljnih izvještaja o trošenju novca, i dr.

RODNA OSJETLJIVOST (gender sensitivity) - pristup koji je usmjeren spram roda i/ili uzima u obzir rodnu dimenziju. Npr.: rodna dimenzija, rodno osviještena politika, rodno senzitivni jezik. Rodno osviještena politika uključuje ne samo ograničene pokušaje da se promiče ravnopravnost pri primjeni posebnih mjera za pomoć

ženama, nego i mobilizaciju svih općih politika i mjera, posebno s ciljem postizanja ravnopravnosti putem aktivnog i otvorenog uzimanja u obzir već u fazi planiranja i njihovih mogućih učinaka na određenu situaciju u kojoj se nalaze muškarci i žene (rodna perspektiva).

RODNO OSJETLJIV JEZIK - upotreba jezika kojim se ostvaruje rodna ravnopravnost u pisanju i govoru. Npr. zanimanja žena u ženskom rodu: doktorica.

AKTIVIZAM - generalno, svjesno djelovanje s namjerom da se proizvede društvena ili politička promjena. Iako se aktivizam često poistovjećuje s protestima i neslaganjem spram pojava u društvu, on sadrži širok raspon oblika i načina djelovanja. Neki oblici aktivizma usmjereni su prema vladajućim strukturama sa zahtjevima za promjenom zakona i politika, dok su drugi više usmjereni prema direktnom djelovanju među građanima i građankama, prema podizanju svijesti javnosti o određenom problemu.

FEMINIZAM - naziv za skupinu političkih pokreta kojima je cilj društvena, socijalna, politička i ekonomska ravnopravnost spolova, odnosno izjednačavanje prava žena s pravima muškaraca.

Feminizam se razvijao u valovima:

Prvi val feminizma - traje kroz 19. vijek i označava borbu žena za pravo glasa. Te feministkinje su poznate kao *sufražetkinje*.

Drugi val feminizma - javlja se 60-ih godina prošlog vijeka i traje do 80-ih godina. Označava klasične postavke i fokuse feminizma; organizaciju masovnog pokreta, spolnu ravnopravnost, antiimperijalizam, promjenu zakonodavstva, ženske i feminističke časopise, edukaciju žena, problematiku muškog nasilja i slično.

Treći val feminizma - započinje krajem 80-ih godina prošlog stoljeća i razvija se i danas; pokušava negirati spol i nadilaziti spolne razlike te je stoga blizak drugim teorijama: queer teoriji, post-kolonijalnoj teoriji, transnacionalizmu, ekofeminizmu, trans-feminizmu, te ostalim novim feminističkim teorijama i novim društvenim problematikama s kojima se žene susreću.

PATRIJARHAT - u opštem smislu je oblik društvene organizacije, formalne ili neformalne, u kojoj muškarci imaju primarnu kontrolu nad društvenim, političkim, ekonomskim i kulturnim institucijama. Dominacija je izražena kroz različite društvene prakse i običaje te je prate i perpetuiraju odgovarajuće društvene ideologije.

SKRAĆENICE

Agencija za ravnopravnost spolova BiH: **ARS BiH**

Bosna i Hercegovina: **BiH**

Evropska unija: **EU**

Federacija Bosne i Hercegovine: **FBiH**

Gender akcioni plan: **GAP**

Gender centar: **GCK**

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena: **CEDAW**

Konvencija o pravima djeteta: **CROC**

Organizacija civilnog društva: **OCD**

Parlamentarna skupština BiH: **PSBiH**

Republika Srpska: **RS**

Ujedinjeni narodi: **UN**

Vijeće Evrope: **VE**

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH: **ZORS**

Zakon o zabrani diskriminacije: **ZZD**

**Zakonodavni i
institucionalni okvir**

Međunarodni i domaći pravni okvir

Pravni instrumenti u Bosni i Hercegovini, relevantni za ravnopravnost i prava djeteta, imaju međunarodne i domaće pravne izvore.

Ustavom Bosne i Hercegovine i ustavima entiteta, utvrđeno je opšte pravo na zaštitu od diskriminacije. U skladu s tim, jedno od temeljnih načela normiranih Konvencijom o pravima djeteta jeste i načelo nediskriminacije. Temeljem člana 2. st. 1. Konvencije o pravima djeteta sva prava primjenjuju se na djecu bez diskriminacije bilo koje vrste, bez obzira kojoj rasi, boji, spolu, jeziku, religiji, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom, etničkom ili društvenom porijeklu, bez obzira na imovinsko stanje, onesposobljenosti, rođenje ili drugi status kojem dijete, njegovi roditelji ili zakonski staratelji pripadaju, a stavkom 2. država se obavezuje na poduzimanje svih odgovarajućih mjera za osiguranje zaštite djeteta od svih oblika diskriminacije ili kazne na osnovu statusa, aktivnosti, izraženog mišljenja ili ubjeđenja roditelja djeteta, zakonskih staratelja ili članova obitelji.¹ Pravom na zaštitu od diskriminacije svim građanima i građankama Bosne i Hercegovine garantira pravo učešća u političkim strankama, sudjelovanje u javnim poslovima, jednakopravnost pristupa javnim službama i pravo da biraju i da budu birani. Ustav Bosne i Hercegovine, međutim, ne propisuje općenitu obavezu određene zastupljenosti spolova (kvota, proporcija, paritet, i sl.) u javnom životu, niti posebnu obavezu u pogledu zastupljenosti u zakonodavnoj, izvršnoj ili sudskoj vlasti, ali sadrži odredbe o zabrani diskriminacije po osnovu spola u procesu uživanja prava i sloboda utvrđenih Ustavom BiH i međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava. Posebnost pravnog sistema, posebno u slučaju ljudskih prava, vidljiva je u činjenici da su pojedini međunarodni instrumenti iz ljudskih prava dio Ustava Bosne i Hercegovine i da je Bosna i Hercegovina istovremeno država potpisnica tih istih konvencija. Iz činjenice da su međunarodni instrumenti dio Ustava Bosne i Hercegovine proizilaze obaveze državnih organa i vlasti prema građanima u pogledu priznanja, uživanja i zaštite ljudskih prava. Međunarodni pravni instrumenti koji su na snazi u Bosni i Hercegovini, a odnose se na ravnopravnost žena i muškaraca, sadržani su u Aneksu I Ustava BiH. Također, u Aneksu I sadržana je UN-ova Konvencija o pravima djeteta koja sadrži dvije glavne sastavnice: prvo, proširiti temeljna ljudska prava na djecu; i drugo, zaštititi djecu od različitih oblika ekonomskog i seksualnog izrabljivanja i drugih opasnosti.

¹ Bećiraj (2014), Primjena konvencije o pravima djeteta u BiH.

Bosna i Hercegovina je ratifikovala ili naslijedila više međunarodnih instrumenata. UN-ova Konvencija o pravima djeteta sadržana je u Aneksu I Dejtonskog mirovnog sporazuma i kao ostale konvencije koje je BiH ratificirala, uključujući i UN-ovu Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW, 1980. godine) i njen Fakultativni protokol, što je kasnije ponovno potvrđeno Pekinškom deklaracijom i Platformom za djelovanje (1995), kojom su se zemlje potpisnice obavezale da poduzmu korake ka ostvarivanju rodne ravnopravnosti. Obaveze iz Konvencije CEDAW i preporuke Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena kao i druge preporuke UN-a o ženskim ljudskim pravima i rodnoj ravnopravnosti uključene su u prioritete trećeg Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine za period 2018.-2022. godina i trećeg Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325 „Žene, mir i sigurnost“ za period 2018.-2022. godina. Bosna i Hercegovina je među prvima u Evropi (2013. godine) ratifikovala Konvenciju Vijeća Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija). Za potrebe implementacije Istanbulske konvencije Bosna i Hercegovina je 2015. godine usvojila Okvirnu strategiju za implementaciju Istanbulske konvencije u BiH. Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – Istanbulska konvencija (2011), koju je BiH ratificirala 2013. godine, te se obavezala na poduzimanje niza zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja, te kažnjavanje počinitelja nasilja.²

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH³ (ZoRS BiH) donesen je 2003. u BiH, a izmijenjen i dopunjen je 2009., čime su pravni standardi ravnopravnosti spolova utvrđeni Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena postali sastavni dio pravnog sistema BiH. Zakon je najvažniji instrument za razvijanje svijesti o pitanjima ravnopravnosti spolova i uvođenje principa ravnopravnosti spolova u javne politike i propise. Ovaj zakon uređuje, promovira i štiti ravnopravnost spolova i zabranjuje diskriminaciju te jamči jednake mogućnosti svim građanima i građankama, kako u javnoj tako i u privatnoj sferi života. Zakon o zabrani diskriminacije u BiH⁴ stupio je na snagu u augustu 2009. godine, a izmijenjen i dopunjen 2016. godine. Zakon je precizno definirao pojam, vrste i oblike diskriminacije i uspostavio mehanizme zaštite od diskriminacije, a time i okvir za ostvarivanje jednakih

2 UNW Profil rodne ravnopravnosti BiH dostupan na:

<https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/7/UNW%20Profil%20rodne%20ravnopravnosti%20BiH.pdf>

3 Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst (“Službeni glasnik BiH” br. 32/10)

4 Zakon o zabrani diskriminacije (“Službeni glasnik BiH”, broj 59/09)

prava i mogućnosti svima u BiH. Usvajanjem Zakona, u pravni sistem BiH uvedeni su novi i važni koncepti kao što su: prenošenje tereta dokazivanja, kolektivne tužbe, zabrana odmazde odnosno viktimizacije, kao i pojačana zaštita žrtava diskriminacije u slučajevima mobinga, seksualnog uznemiravanja, hitnost postupka, itd.

Pored ovih zakona, porodični zakoni Federacije BiH i Republike Srpske zabranjuju nasilje u porodici, a krivični zakoni BiH, Republike Srpske, Federacije BiH i Distrikta Brčko inkriminiraju nasilje u porodici, kao i niz drugih krivičnih djela koja jesu definirana na rodno neutralan način, osim onih djela koja se po svojoj prirodi mogu odnositi samo na žene kao oštećene, ali daju osnovu i za procesuiranje počilaca i zaštitu oštećenih u smislu nasilja na osnovu spola. Ovim se stvara okvir za opću prevenciju nasilja nad ženama, između ostalih krivičnih djela. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici u Brčko distriktu definiraju načine zaštite od nasilja u porodici, kao i mehanizme sankcionisanja.

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine donijela je: Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici; Rezoluciju o unapređenju porodice u Bosni i Hercegovini i Strategiju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici. U svim navedenim dokumentima, a u skladu sa međunarodnim standardima, akcenat je stavljen na izradu programa edukacije svih subjekata zaštite žrtve nasilja na temelju spola, izradu statističkih baza podataka o žrtvama nasilja na temelju spola, o osobama koje vrše nasilje i njihovoj međusobnoj vezi, kao i potrebu razvijanja i primjene multidisciplinarnog pristupa zaštiti žrtve nasilja te pomoći osobama koje vrše nasilje na temelju spola, kao i promociji nenasilničkog ponašanja. Ovo uključuje i niz aktivnosti koje se provode i koje će se kontinuirano provoditi u odgojno-obrazovnim institucijama (od predškolskih ustanova do visokoškolskih ustanova), a sve s ciljem odgoja i obrazovanja dječaka i djevojčica o nenasilnom ponašanju, što će u krajnjem slučaju mijenjati i svijest mladih generacija o stereotipnim ulogama dječaka/muškaraca i djevojčica/žena u društvu.⁵

5 Analiza situacije, Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini dostupan na: <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/analiza-situacije-izvje%C5%A1taj-o-stanju-ravnopravnosti-spolova-u-bosni-i-hercegovini>

Institucionalni mehanizmi

Mreža institucionalnih mehanizama za gender pitanja u BiH obuhvata sve nivoe zakonodavne i izvršne vlasti. U okviru zakonodavne vlasti na svim nivoima su uspostavljene komisije/odbori za ravnopravnost spolova.

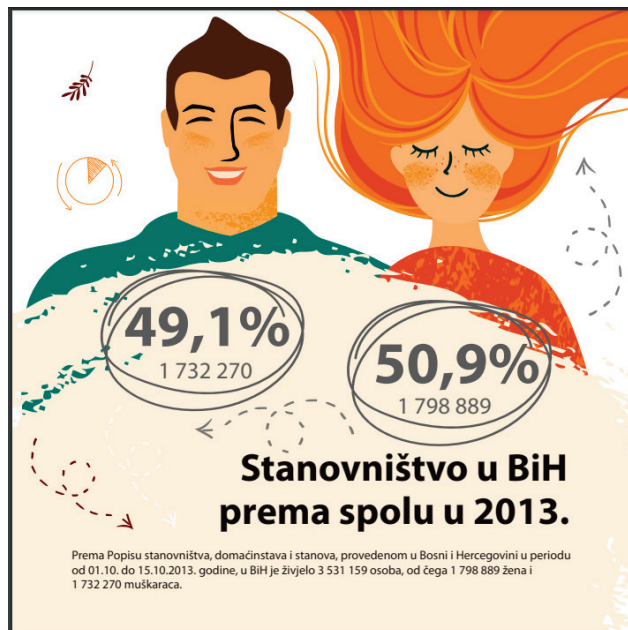
Na državnom nivou djeluje Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH, a na entitetskom nivou Komisija za jednakopravnost spolova Doma naroda i Komisija za ravnopravnost spolova Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH, te Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske. Osnovane su i komisije za ravnopravnost spolova kantonalnih skupština u Federaciji BiH. Na lokalnom nivou djeluju komisije u okviru općinskih vijeća/skupština opština u skoro svim općinama u BiH. Pojedine komisije na kantonalnom i općinskom nivou nisu funkcionalne te je neophodno ojačati kapacitete pomenutih komisija kako bi mogle provoditi aktivnosti iz svojih mandata.

U izvršnoj vlasti, u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, djeluje Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, a na entitetskom nivou ranije uspostavljeni: Gender Centar Federacije BiH i Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost spolova Vlade Republike Srpske. Na kantonalnom nivou u Federaciji BiH uspostavljeni su kantonalni odbori za ravnopravnost spolova. Pri kabinetima načelnika općina su, također, osnovane komisije za ravnopravnost spolova. Nažalost, ne može se reći da sve osnovane komisije rade adekvatno i u kontinuitetu.⁶ U okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, unutar ljudskih prava djeluje i Platforma za unapređenje dječijih prava.

6 Agencija za ravnopravnost spolova BiH, dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/oblasti/institucionalni-mehanizmi-za-ravnopravnost-spolova/>

**Pregled
trenutnog
stanja**

Podaci u produžetku su iz Izvještaja Žene i Muškarci u BiH (2021. godina) koji izdaje Agencija za statistiku BiH.⁷

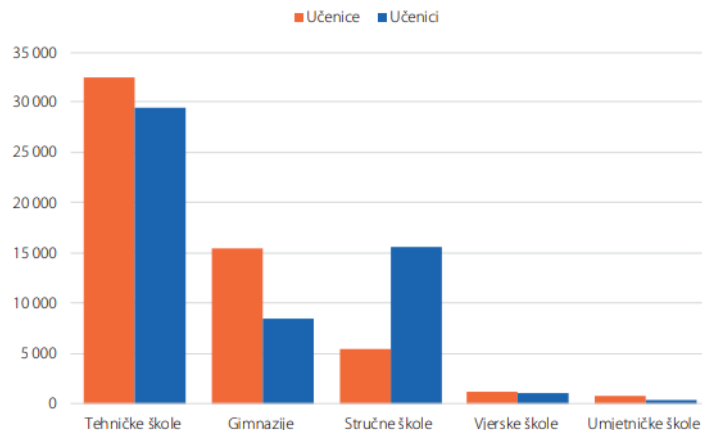
Slika 1. Stanovništvo u BiH prema spolu u 2013.

U BiH živi 51% žena koje su u izvršnoj vlasti predstavljene sa otprilike 20% žena na pozicijama moći. Zakon o ravnopravnosti spolova navodi zakonsku obavezu predstavljenosti manje zastupljenog spola (u ovom slučaju žena) sa 40%, ali u praksi i u Izbornom zakonu to se odnosi samo na liste kandidata i kandidatkinja. Kada pogledate zanimanja u kojima su žene u većini kao što su zdravstvo, obrazovanje i socijalni rad, vidjet ćete da i u tim poljima većinu izvršnih pozicija zauzimaju muškarci.

⁷ Agencija za statistiku BiH, Izvještaj Žene i Muškarci u BiH 2021, dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/FAM_00_2021_TB_I_BS.pdf

OBRAZOVANJE

Učenici srednjih škola prema vrsti škole u školskoj 2020./2021. godini

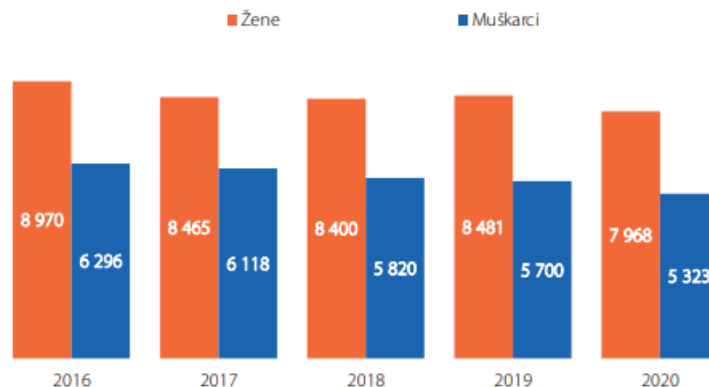

Slika 2. Učenici srednjih škola prema vrsti škole u školskoj 2020./2021. godini

U školskoj 2020./2021. godini više od polovine srednjoškolaca je pohađalo tehničke škole, dok je svaki peti srednjoškolac pohađao gimnaziju. Razlike u spolnoj zastupljenosti su najveće u stručnim školama, u kojima je oko 75% muškaraca. U drugim vrstama srednjih škola, zastupljenije su učenice. Analize ukazuju na primjere štetnih praksi u obrazovanju koje pokazuju da pri odgovaranju dječaci dobivaju više pitanja, učitelji i učiteljice na različit način ispituju dječake i djevojčice, djevojke se percipiraju kao urednije i s ljepšim rukopisom, češće će se okriviti dječake da ometaju nastavu dok pričaju iako i djevojke sudjeluju u tome, profesori će često dječacima/mladićima dati fizičke zadatke, npr. nošenje klupa, a djevojčicama/djevojkama neke literarne ili likovne zadatke.

Iako zakoni propisuju jednak tretman i ravnopravnost, rodni stereotipi i predrasude su prisutne u obrazovnom sistemu. Istraživanja pokazuju da dječaci i djevojčice dobivaju različite povratne informacije o istom radu i različito ih se ispravlja pri zadacima. Drugo veliko otkriće je da se djevojčicama brže daju povratne informacije o rješenju problema, dok dječaci dobivaju više vremena da sami dođu do rezultata. Navedeni rodni stereotipi uzrokuju razlike u pristupu pa tako se od djevojčica očekuje da su socijalno vještije, dok bi dječaci trebali vrlo jasno znati što žele. Druga ideja je da učitelji i učiteljice misle da je djevojčicama najvažnije kako se nešto kaže. U timskom radu očekuje se da dječaci preuzmu vodstvo, dok djevojke moraju održati dobru suradnju. Također se misli i očekuje da su dječaci naporniji i glasniji, dok su djevojčice marljivije, znaju slušati i manje su subverzivne.

Diplomirani studenti

Slika 3 . Diplomirani studenti po spolu

Unazad 20 godina veći broj žena završava osnovne i magistarske studije. Ta statistika se mijenja na doktorskim studijama u korist muškaraca.

Magistri nauka, specijalisti i doktori nauka na visokoškolskim ustanovama

	Magistri nauka i specijalisti		Doktori nauka	
	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci
2016.	2 339	1 500	99	142
2017.	2 286	1 426	133	152
2018.	2 052	1 284	87	106
2019.	2 120	1 268	69	97
2020.	2 023	1 120	63	90

Napomena: Podaci obuhvataju osobe koje su stekle data zvanja po starom programu i po Bolonjskom programu.

Slika 4 . Magistri nauka, specijalisti i doktori nauka po spolu

Od onih koji su završili visoko obrazovanje u 2020. godini, 60% je žena, a 40% muškaraca. Više od polovine žena je diplomiralo, magistriralo i doktoriralo u oblastima zdravstva i socijalne zaštite, obrazovanja i društvenih nauka, a to su ujedno i područja obrazovanja u kojima su žene brojnije od muškaraca. Veći broj muškaraca je svoje visokoškolsko obrazovanje završilo u oblastima informacionih i komunikacionih tehnologija, inženjerstva, proizvodnje i građevinarstva, te području usluga.

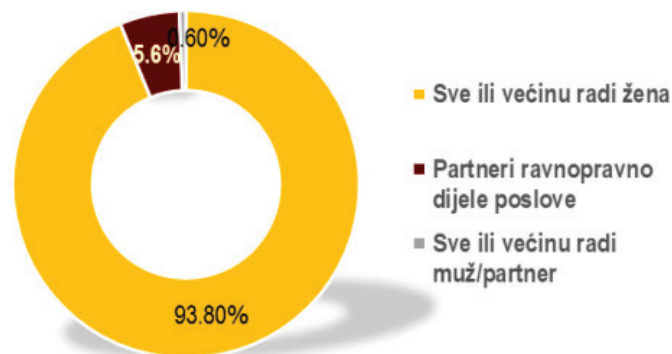
PROFESIONALNI I PRIVATNI ANGAŽMAN

Žene čine većinu radne snage u tradicionalno „ženskim“ zanimanjima, tj. u zdravstvenoj zaštiti (farmacija, stomatologija, medicina), jezičkim studijima, te su dominantne među nastavnim osobljem na svim nivoima obrazovanja (osim na fakultetima). Samo 10% žena se obrazuje u oblasti mašinstva i elektrotehnike. Pravo, ekonomija, arhitektura i biotehnologija imaju otprilike jednaku zastupljenost muškaraca i žena. Nažalost, visoka stručna sprema ne znači i garantovano mjesto na tržištu rada za žene jer se na poslove još uvijek gleda kao na muške i ženske, a profiliranje pri zapošljavanju dovodi do toga da se visokokvalifikovane žene ne tretiraju isto kao i visokokvalifikovani muškarci.⁸

Iako postoji zakonska regulativa koja to podstiče, rezultati istraživanja pokazuju da žene u poslovnom svijetu u spektru različitih uloga ne ispunjavaju svoj puni potencijal. Od ukupnog broja zaposlenih, prema podacima Agencije za statistiku BiH iz prvog kvartala 2021. godine, 36,5% ukupno zaposlenih su žene, dok na strani nezaposlenih žene čine 50,3%. Od ukupnog broja pomažućih članova, koji su obično neplaćeni za svoj rad, 70,2% čine žene.

Kada je u pitanju zastupljenost žena u preduzetničkim vodama, procjenjuje se da je njihova zastupljenost u Bosni i Hercegovini oko 31%, dok je istovremeno njihovo učešće na upravljačkim pozicijama znatno manje u poređenju sa muškarcima. Primjeri štetnih praksi u oblasti zaposlenja su da žene znatno rjeđe bivaju direktno zaposlene na pozicijama menadžera, te je vjerovatnoća napredovanja na pozicije srednjeg i višeg menadžmenta automatski znatno manja. Istraživanja pokazuju da u Bosni i Hercegovini muškarci imaju četiri puta veće šanse za napredovanje od žena.

⁸ Šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena 2013.-2016. (2017)

Slika 5. Raspodjela kućanskih poslova

Zaključci istraživanja na temu "Uticaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini" pokazuju da je odnos prosječnih mjesečnih primanja žena i njihovih partnera neravnotežan. Naime, u nešto manje od trećine slučajeva (30,2%) žena i njen partner imaju ista primanja, a u gotovo svakoj drugoj vezi (u 46,2% slučajeva) muškarac pripada višoj prihodovnoj kategoriji. U samo 13,6% slučajeva žena je ta koja zarađuje više. O ekonomskoj neravnotežnosti žena i njihovih partnera govori i neravnotežnost u korištenju automobila - polovina domaćinstava (49,4%) posjeduje jedan automobil koji većinom ili isključivo koristi njihov muž/partner, dok ih 5,5% ima jedan automobil koji većinom ili isključivo koristi ispitanica. U 93,8% veza sve ili većinu redovnih rutinskih poslova obavljaju žene. Kada se radi o obavezama u vezi sa brigom o djeci, muškarci najčešće preuzimaju obaveze kao što su igra i šetanje sa djetetom, te pomaganje djetetu u nečemu. Jedino se povremeni kućanski poslovi (npr. održavanje stana, održavanje automobila i manji kućanski popravci, i sl.) uglavnom obavljaju podjednako od strane oba partnera ili pretežno od strane muža/partnera. Zaposlene žene na obavljanje rutinskih kućnih poslova utroše pet puta više vremena od njihovih partnera. Na obavljanje poslova u vezi sa brigom o djeci, tri petine žena (61,4%) troši u prosjeku više od 20 sati, a gotovo dvije trećine muškaraca (63,8%) manje od 20 sati sedmično. Starije žene i žene sa nižim stepenom obrazovanja provode više vremena obavljajući kućanske poslove i druge porodične obaveze, uključujući obaveze u vezi sa brigom o djeci.

Više od dvije trećine žena (67%), kada su u situaciji da moraju birati između posla i porodice, gotovo uvijek i češće daju prednost porodici.⁹

POLITIČKI ANGAŽMAN

Izabrani kandidati na Lokalnim izborima 2020. prema spolnoj strukturi

	Žene	% žena
Ukupno	627	18,9
Načelnice/gradonačelnice	5	4,0
Općinska/gradska vijeća i skupštine općina/gradova	662	20,6

	Muškarci	% muškaraca
Ukupno	2 692	81,1
Načelnici/gradonačelnici	137	96,0
Općinska/gradska vijeća i skupštine općina/gradova	2 555	79,4

Slika 6. Izabrani kandidati na Lokalnim izborima 2020. godine po spolu.

Prisustvo žena u upravljanju, donošenju odluka i javnom životu još uvijek je obilježeno izraženim rodним razlikama, uprkos značajnim aktivnostima na političkom osnaživanju žena i zakonodavnim izmjenama s ciljem podsticanja žena da preuzmu političke i pozicije odlučivanja u Bosni i Hercegovini. Primjeri štetnih praksi su u patrijarhalnom odgoju koji utječe na uloge u koje se žene i muškarci razvrstavaju od samog početka, što se

⁹ Agencija za ravnopravnost spolova, Uticaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini, dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/09/Uticaj-rodne-podjele-porodi%C4%8Dnih-i-ku%C4%87anskih-poslova-na-profesionalni-%C5%B9ivot-zaposlenih-%C5%B9ena-u-BiH.pdf>

obično odražava u poimanju da su muškarci bolji lideri, a da su žene za uloge u privatnoj sferi života. Istraživanje u RS-u je pokazalo da 31,6% odraslih žena i 39,1% muškaraca smatra da su muškarcima bliže javne, a ženama privatne aktivnost.¹⁰

NASILJE

Nasilne smrti prema vrsti i spolu

		Ukupno	Nesretan slučaj	Samoubistvo	Ubistvo	Nepoznato
2016.	svega	1 014	525	390	43	56
	ženski	246	107	104	13	22
	muški	768	418	286	30	34
2017.	svega	1 039	520	392	41	86
	ženski	270	137	97	10	26
	muški	769	383	295	31	60
2018.	svega	1 000	502	366	34	98
	ženski	233	111	94	8	20
	muški	767	391	272	26	78
2019.	svega	912	447	344	37	84
	ženski	213	98	81	14	20
	muški	699	349	263	23	64
2020.	svega	871	398	346	42	85
	ženski	213	107	76	10	20
	muški	658	291	270	32	65

Slika 7. Nasilne smrti po spolu

¹⁰ Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25, 2019.

Muškarci su, kao i žene, podložni rodno zasnovanim ulogama i problemima sa mentalnim zdravljem, međutim, istraživanja pokazuju da postoji pet puta veća vjerovatnoća da će muškarci počiniti samoubistvo prije nego žene, te postoji tri puta veća vjerovatnoća da će muškarci razviti bolesti ovisnosti prije nego žene. No, manja je vjerovatnoća da će muškarci potražiti pomoć u obliku psihoterapije jer se muškarci i mladići suočavaju sa rodним ulogama i stereotipima koji promoviraju potiskivanje emocija kod muškaraca što utječe na mentalno zdravlje muškaraca, kao i na fenomen rodno zasnovanog nasilja.

RODNO ZASNOVANO NASILJE

Broj poziva na SOS telefone za žrtve nasilja u porodici

	Ukupno	Žene	% žena	Muškarci	% muškaraca
2019.	4 202	4 103	98	99	2
2020.	5 011	4 910	98	101	2

Slika 8. Broj poziva na SOS telefone za žrtve nasilja u porodici

Nasilje nad ženama izuzetno je rasprostranjeno u Bosni i Hercegovini, što je pokazalo i prvo nacionalno anketno istraživanje o nasilju nad ženama koje je koordinirala Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine 2013. godine. Istraživanje je pokazalo da je 47,2% anketiranih žena iskusilo neki oblik nasilja u jednom trenutku života nakon što su napunile 15 godina. Počinilac nasilja je osoba iz njihovog neposrednog okruženja (trenutni ili bivši partner, član porodice ili domaćinstva, prijatelj, kolega, itd.). Većina žena pretrpjela je psihičko (41,9%), zatim fizičko (24,3%), seksualno (6%) i ekonomsko (4,8%) nasilje. Nasilje se najčešće dešavalo u partnerskim odnosima (kod 39% anketiranih žena, gdje je počinilac bivši ili trenutni partner), što govori o tome da se većina nasilja nad ženama dešava u privatnoj sferi.¹¹

11 Babović, Marija; Pavlović, Olivera; Ginić, Katarina; Karadinović, Nina; Filipović-Hadžiabdić, Samra (ur.). Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, UN Women, UNDP i UNFPA, 2013

Nešto novije istraživanje o nasilju nad ženama iz 2019. godine, koje je provela misija OSCE, pokazalo je da je 48% žena u Bosni i Hercegovini nakon napunjenih 15 godina starosti pretrpjelo neki oblik zlostavljanja, uključujući nasilje od intimnog partnera, nepartnersko nasilje, uhođenje i seksualno uznemiravanje. (32) Stopa partnerskog nasilja je 35%. (33) Najčešća psihološka posljedica nasilja nad ženama je strah, koji je prijavilo 55% žena koje su preživjele nasilje od trenutnog partnera i 70% žena koje su preživjele nasilje od prethodnog partnera. (34) Uprkos tome, 84% žena ne prijavljuje nasilje policiji, a na pitanje zbog čega, njih 38% odgovorilo je da nasilje nije bilo značajno i da smatraju da se radi o porodičnoj stvari (33%).¹²

Istraživanje o rodno zasnovanom nasilju u intimnim partnerskim vezama mladih u BiH (sprovedeno u srednjim školama u BiH) ukazuje na sljedeće činjenice: dvije trećine (67,7%) ispitanih ima barem jedno iskustvo nekog oblika rodno zasnovanog nasilja u svojim dosadašnjim partnerskim vezama. Nasilje je prisutno u svim oblicima, ali se po svojoj učestalosti izdvaja kontrola i manipulacija (61,9%) kao poseban oblik nasilja koji većina autora posmatra kao vid psihološkog nasilja. Polovina ispitanih doživjela je neki vid psihološkog nasilja u partnerskim vezama, dok je u manjoj mjeri zastupljeno seksualno i fizičko nasilje u adolescentskoj populaciji. Nema statistički značajnih razlika u iskustvima nasilja s obzirom na spol, ali brojna svjetska istraživanja, čije rezultate potvrđuje i naše istraživanje, ističu nesrazmjer u posljedicama, odnosno, posljedice rodno zasnovanog nasilja su štetnije za djevojke koje ga dublje i duže proživljavaju. Stavovi koji su zasnovani na tradicionalnim uvjerenjima o rodnim ulogama, stereotipima i pozitivnim stavovima prema nasilju uopšte, povezani su sa nasiljem u partnerskim vezama

Mladi u prve partnerske veze u prosjeku stupaju u uzrastu od 15 godina. Dječaci pri tome ostvaruju više kratkotrajnih veza i primarno su usmjereniji na seksualnost, dok djevojke teže duljim vezama i više su usmjerene na emotivnost.¹³

12 OSCE. Dobrobit i blagostanje žena - Bosna i Hercegovina - izvještaj o rezultatima (2019)

13 IN Fondacija, Izvještaj o istraživanju rodno zasnovanog nasilja u vezama mladih BiH, dostupno na <https://www.infondacija.org/wp-content/uploads/2016/09/Izvjestaj-o-istrazivanju-rodno-zasnovanog-nasilja-u-BiH-2016.pdf>

MEDIJI

Zakon o ravnopravnosti spolova BiH u dijelu koji se odnosi na medije navodi sljedeće: 1) Svi imaju pravo pristupu medijima bez obzira na spol; 2) Zabranjeno je javno prikazivanje i predstavljanje bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način, s obzirom na spol; 3) Mediji su dužni kroz programske koncepte razvijati svijest o ravnopravnosti spolova.

Mnogi novinari ne pokazuju nikakvu osjetljivost u pogledu rodne ravnopravnosti u svom izvještavanju. Žene u BiH rijetko su u središtu glavnih vijesti, naročito u glavnim oblastima kao što su politika, ekonomija i upravljanje, koje su rezervisane za muškarce. Stereotipizacija i neizbalansirano izvještavanje sa stajališta rodne ravnopravnosti doprinose nejednakom odnosu moći između spolova. Osim toga, većina medija prenosi preovlađujuće rodne stereotipe na žene na izborima pa žene dobijaju manje pažnje od muškaraca. Posebno istraživanje o prikazivanju žena na izborima 2018. godine pokazalo je da su se kandidatkinje pojavile u samo 3% analiza medijskih izvještaja, a samo tri žene su se pojavile u svojstvu političkih komentatorki/ekspertica.¹⁴

Mediji su naizgled svjesni svoje uloge, ali suštinski ne predstavljaju dio rješenja i u najvećoj mjeri i ne doprinose mijenjanju stanja gdje je žena žrtva muškarca, često svoga partnera, jer naglasak na mogućim razlozima za nasilje koji su lične prirode samo je potajno traženje opravdanja, a nikako način da se jasno iskomunicira poruka da su nasilje nad ženama i nasilje u porodici apsolutno neprihvatljivi i zakonom zabranjeni.

U medijskim izvještajima skoro se i ne čuje glas žena koje su preživjele nasilje u prošlosti. Osoba koja je preživjela nasilje mogla bi da ponudi svoja iskustva u borbi protiv nasilja i o tome kako pronaći način i snagu da nasilje ostane u njihovoj prošlosti. Takvi članci bi mogli da budu edukativni i da, za razliku od izvještavanja u crnoj hronici o tome da se nasilje desilo, ponude čitaocima kojih se nasilje u porodici tiče način kako da ga prevaziđu, da budu vodilja i nasilnicima i ženama koje trpe nasilje kako da to zaustave. O nasilju se izvještava samo onda kad se već dogodilo, rijetko s određenim vremenskim odmakom, odnosno rijetko u svrhu prevencije.¹⁵

14 Kadribašić i dr., Polazna studija o barijerama političkom učešću žena u Bosni i Hercegovini, UN Women i UNDP, 2020, dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/baseline-study-on-barriers-to-political-participation-of-women-in-bosnia-and-herzegovina>

15 UN Women, Istraživanje o medijskom izvještavanju, dostupno na: https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2019-11/Istrazivanje_o_medijskom_izvjestavanjuUNWOMEN_BiH_BHS.pdf

**Prijedlozi i savjeti
za eliminaciju
štetnih praksi
u kontekstu gendera**

U skladu sa zakonima muškarci/mladići/dječaci i žene/djevojke/djevojčice trebaju da imaju jednake privilegije, odgovornosti, obaveze i mogućnosti. Međutim, *de jure* i *de facto* stanje u BiH danas se uveliko razlikuju. BiH je uspostavila institucionalne mehanizme, od zakona do institucija unutar sistema čiji je zadatak uspostavljanje rodne ravnopravnosti i suzbijanje diskriminacije. Na papiru, ravnopravnost spolova u BiH izgleda inspirativno jer se puno toga uradilo u relativno kratkom vremenskom periodu. Na žalost, u praksi veliki broj predstavnika/ca institucionalnih mehanizama nije upoznato sa Zakonom o zabrani diskriminacije i/ili Zakonom o ravnopravnosti spolova.

Ravnopravnost podrazumijeva prepoznavanje različitosti između spolova, probleme, poteškoće i potrebe i muškaraca i žena i kao takva se ne može postići u vakumu, ne možemo govoriti i raditi na postizanju ravnopravnosti ako se bavimo samo jednim spolom.

Muškarci/mladići i žene/djevojke se razlikuju, muškarci/mladići i žene/djevojke nisu isti, muškarci/mladići i žene/djevojke se razlikuju po genitalijama, hormonima, fizičkoj snazi i mnogim drugim biološkim karakteristikama. Spol i priznavanje bioloških razlika između muškaraca/mladića i žena/djevojaka nisu problem; izvor problema koji produbljuje te različitosti i stavlja muškarce/mladiće i žene/djevojke u suparničke, skoro neprijateljske pozicije je „rod“, odnosno društveni konstrukt pravog muškarca/mladića i prave žene/djevojke.

Dole su navedene konkretne preporuke u vezi sa kreiranjem strategija, programa i inicijativa za postizanje rodne ravnopravnosti, međutim, od najveće važnosti je rad na promjeni društvene svijesti koji upravo počinje sa mladima. Jedino zajedničko učešće i podjednako djelovanje mladića i djevojaka na sagledavanju rodno uslovljenih obrazaca i pravila te promjeni istih može dovesti do rodne ravnopravnosti. Bez promjene društvene svijesti u vezi sa štetnošću tradicionalnih rodni uloga koje vode rodnom stereotipima i rodnoj diskriminaciji u svih sferama javnog i privatnog života, bez razumijevanja kako rodni stereotipi i rodna diskriminacija vode ka nasilju ili su već oblici neke vrste nasilja - ne može se postići značajan napredak.

OBRAZOVANJE

Preporuke Vijeća Europe (CM/Rec(2019)1) zemljama članicama, između ostalog, navode da djeca i mladi usvajaju rodne stereotipe u školi kroz kurikulum, nastavne materijale, ponašanje i jezik, te stoga škole trebaju biti ključni subjekti u mijenjanju stavova i ublažavanju razlika. Prema odredbama Konvencije o pravima djeteta, obrazovanje djeteta mora biti usmjereno ka razvoju njegove ličnosti, talenta, duševnih i tjelesnih sposobnosti, razvoju poštovanja prema ljudskim pravima i osnovnim slobodama kao i principa zajamčenih u Povelji Ujedinjenih nacija, poštivanja prema roditeljima, djetetovom kulturnom identitetu, jeziku i vrijednostima, prema nacionalnim vrijednostima zemlje u kojoj dijete živi, zemlji iz koje može poticati, kao i prema civilizacijama drugačijim od njegove vlastite; pripremi djeteta za odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumijevanja, mira, tolerancije, jednakosti spolova i prijateljstva prema svim narodima, etničkim, nacionalnim i vjerskim grupama, kao i osobama urođeničkog porijekla.

U skladu sa gore navedenim i sa ciljem promocije rodne ravnopravnosti te prevladavanja tradicionalnih rodni uloga u društvu koje promoviraju rodne nejednakosti, potrebno je unaprijediti cijeli obrazovni sistem u BiH uz razumijevanje da su nastavni program i nastavno osoblje, nakon porodice, prvi vanjski elementi koji kreiraju svijest o rodnim ulogama, odnosno pozicijama moći, očekivanjima od muškaraca i žena kao i njihovim odgovornostima i privilegijama.

Rodni stereotipi su i dalje prisutni u obrazovanju i doprinose jačanju stereotipizacije rodni uloga u svim dijelovima društva, normalizuju nasilje nad ženama i podržavaju rodne nejednakosti. Da bi se to spriječilo, rodne stereotipe treba ukloniti iz obrazovanja i zamijeniti sadržajima koji naglašavaju važnost rodne ravnopravnosti i poštivanja ljudskih prava. Istanbulska konvencija i Zakon o ravnopravnosti spolova BiH pozivaju na uklanjanje rodni stereotipa iz kurikuluma kako bi se promovirali poštovanje i nenasilno rješavanje konflikta u vezama. Potrebno je u nastavne sadržaje uključiti više informacija o položaju žena kroz historiju, borbi za pravo glasa, značajnim i uspješnim ženama iz države i svijeta. U skladu sa razumijevanjem da se rodna ravnopravnost ne tiče samo žena i ne bavi se samo problemima žena i djevojaka, potrebno je uraditi analize i istraživanja manjeg učešća mladića i muškaraca u visoko obrazovnom sistemu.

Za promjene u obrazovnom sistemu potreban je rad na više frontova: u školama i obrazovnim institucijama, ministarstvima obrazovanja, institucijama za rodnu ravnopravnost i drugim akterima civilnog društva, kako bi se promovirao narativ rodne ravnopravnosti i nulte tolerancije prema nasilju nad ženama.

Kako mladi mogu praviti promjene? Zagovaračke akcije, medijske kampanje, obraćanje sistemu su sve aktivnosti koje mladi mogu poduzeti. Analiziranje vlastitih udžbenika i kreiranje kampanja na društvenim mrežama su samo primjer aktivnosti koju mladi mogu poduzeti. Dijeljenje stereotipičnih slika, sadržaja pod zajedničkom stranicom na društvenim mrežama, može ponukati dovoljan broj mladih da se uključe. Proslijeđivanje informacija medijima u obliku saopštenja za javnost o štetnim sadržajima u obrazovnim programima je jedan od načina uključivanja medija. Kreiranje zahtjeva za analizu rodno stereotipičnih sadržaja svih udžbenika koji se koriste u osnovnim i srednjim školama je već zagovaračka akcija. Ono što mladi traže u ovom primjeru je poštivanje Zakona o ravnopravnosti obrazovanja i Konvencije o pravima djeteta.

PROFESIONALNI I PRIVATNI ANGAŽMAN

S ciljem eliminacije postojećih rodni nejednakosti na tržištu rada i u podjeli porodičnih i kućanskih poslova prema UN profilu rodne ravnopravnosti za BiH, potrebno je: usvajanje strategija za rad i zapošljavanje, uključujući strategije za porodice, s ciljem ostvarivanja rodne ravnopravnosti na tržištu rada i adekvatnog balansa između poslovnog i privatnog života i za muškarce i za žene, čime će se otkloniti razlika u platama na osnovu spola i osigurati pristup neophodnim uslugama socijalne i zdravstvene zaštite za sve. Uskladiti propise o naknadama za porođilje kako bi se osigurala jednaka prava i naknade u cijeloj zemlji, te promoviranje korištenja roditeljskog dopusta za očeve kako bi neplaćeni rad bio ravnopravnije raspodijeljen. Radi rješavanja rodne segregacije prema zanimanju, treba osigurati uvođenje rodne perspektive u raznovrsne strategije zapošljavanja, počevši od poziva na javne konsultacije i izradu smjernica za smanjenje segregacije, što bi moglo obuhvatiti i uvođenje sistema podsticaja za poslodavce u granama u kojim tradicionalno dominiraju muškarci.

Kako mladi mogu praviti promjene? Edukacijom o rodni ulogama i kako one utječu na podjelu porodičnih i kućanskih poslova. Edukacijom o rodu i odabiru zanimanja, zaposlenju sa fokusom na buduće srednjoškolce/srednjoškolke i studente/studentice.

POLITIČKO UČEŠĆE, JAVNI ŽIVOT I ODLUČIVANJE

Neophodno je usvojiti izmjene Izbornog zakona BiH kako bi se ispoštovala i garantovala kvota od 40% kandidatkinja na izbornim listama, te izmijeniti Zakon o Vijeću ministara BiH tako da se osigura paralelna kvota od 40% zastupljenosti oba spola u višoj izvršnoj vlasti na državnom nivou. Kako bi se osiguralo veće učešće žena u njihovim političkim strankama i promijenile rodno slijepe regulative, uključujući diskriminativnu raspodjelu resursa, potrebno je da osmisle programe za izgradnju kapaciteta za osnaživanje žena u politici, a posebno ranjivih grupa žena. Ove programe trebalo bi proširiti i na liderstvo političkih stranaka kako bi se osiguralo pozitivno i podsticajno političko okruženje za žene u kojem one mogu preuzeti aktivniju ulogu.

Kako mladi mogu praviti promjene? Uključivanjem u rad političkih stranaka, slanjem zahtjeva za poštivanje ZORS-a političkim strankama, praćenjem rada političkih stranaka i obraćanjem ARS BiH i Ombudsmenu BiH u slučajevima nepoštivanja zakona o ravnopravnosti i zakona o zabrani diskriminacije. Potrebno je da naučimo mlade kako da zahtijevaju poštivanje svojih prava, kako da osiguraju da zakoni ne ostanu mrtvo slovo na papiru nego da budu primjenjeni za poboljšavanje trenutnog stanja neravnopravnosti i nejednakosti.

Resurs za prijavu povrede ZORS-a: <https://www.gcfbih.gov.ba/o-agenciji/zahtjev-za-ispitivanje/>

Resurs za prijavu povrede ZZD: <https://www.ombudsmen.gov.ba/Default.aspx?id=19&lang=BS>

RODNO ZASNOVANO NASILJE

Rješavanje složenog fenomena rodno zasnovanog nasilja zahtijeva koordinirane i sinhronizirane akcije velikog broja elemenata društva; od obrazovanja, zdravstva, unutrašnjih poslova i socijalne politike. Prevencija rodno zasnovanog nasilja uključuje sve nivoe obrazovanja od predškolskog do visokoškolskog, te odgojno-obrazovne institucije, socijalne i zdravstvene ustanove, nevladine organizacije i medije.

Porodica kao osnovna ćelija društva treba biti mjesto gdje se muškarci, žene i djeca osjećaju najsigurnije. U

mnogobrojnim situacijama kada to nije slučaj cijelo društvo i javne institucije se trebaju maksimalno angažovati. Odgovornost prijavljivanja nije i ne treba biti samo na žrtvi nasilja. Neophodno je kreirati programe edukacije kroz medijske kampanje koje će upoznati javnost sa različitim oblicima nasilja, dostupnim oblicima pomoći i procesima prijave.

Trenutni standard usluga koje se pružaju žrtvama rodno zasnovanog nasilja nije isti u cijeloj BiH i prečesto ovisi o raspoloženju službenika i dostupnosti i kvaliteti sigurnih kuća i drugih oblika pomoći. Procjena rizika i zaštitne mjere moraju biti jednako dostupne i učinkovite u cijeloj BiH.

Od izuzetne važnosti je organizacija edukacija na temu prevencije rodno zasnovanog nasilja i promocije rodne ravnopravnosti učenika i učenica te nastavnog i stručnog kadra u osnovnim i srednjim školama, studenata i studentica, kao i akademskog i stručnog kadra u visokoobrazovnim institucijama, radnika i radnica socijalnih i zdravstvenih ustanova, pravosudnih organa, policijskih službenika i službenica, uposlenika javnih i privatnih institucija.

Kako mladi mogu praviti promjene? Muškarci i žene, mladići i djevojke koji su educirani na temu prevencije rodno zasnovanog nasilja i rodne ravnopravnosti će kreirati svijet u kojem je nasilje društveno neprihvatljivo, a postaviti nove standarde po kojima su opravdanje nasilja i umanjivanje težine posljedica sa kojima se suočavaju žrtve društveno neprihvatljive.

U Bosni i Hercegovini u oba entiteta postoje SOS telefoni za prijavu nasilja.

Federacija BiH SOS telefonska linija: **1265**. Republika Srpska SOS telefonska linija: **1264**.

Na teritoriji BiH postoji osam sigurnih kuća sa ukupno 200 raspoloživih mjesta za žene i djecu žrtve nasilja. Sigurne kuće nalaze se u Sarajevu, Tuzli, Bihaću, Zenici, Mostaru, Modriči, Banjaluci i Bijeljini. Fondacija lokalne demokratije nudi besplatnu pravnu pomoć na brojeve telefona **033 570 560 i 033 570 561**. Psihološko, kao i pravno savjetovalište, nudi organizacija Medica Zenica. Oni, također, imaju i centralu na koju se može prijaviti nasilje na broj **032 463 920**. U Udruženju Udružene žene Banja Luka, također, postoji besplatno pravno savjetovalište, a termin se može dobiti pozivom na brojeve **051 463 143 i 051 462 146**.

Broj policije je **122**.

MEDIJI

Mediji imaju dodatnu odgovornost, budući da Zakon o ravnopravnosti spolova također propisuje obavezu medijima da osmisle programe koji će promovirati rodnu ravnopravnost. Društvo s dominantno patrijarhalnim obrascima ponašanja, kakvo je bosanskohercegovačko, ujedno je i najizazovnije za rad na promjeni percepcije i ponašanja kad je u pitanju neravnopravnost, nejednakost i diskriminacija na temelju roda. U tom pogledu, mediji imaju jednu od najizazovnijih, ali i najznačajnijih uloga.

UNESCO-ove preporuke kako doprinijeti adekvatnom prikazivanju žena i muškaraca u medijima upućuju da je za precizno oslikavanje naših društava potrebno imati prakse cjelovitog i raznolikog izvještavanja te da je ključno da vijesti odražavaju svijet kakav se vidi očima žena i muškaraca. Žene bi trebale biti dio svih nivoa medijskih organizacija, uključujući reportere i donositelje odluka. Imati više žena u redakciji nije dovoljno da bi se osiguralo rodno osjetljivo izvještavanje. Priroda vijesti i odluke o tome šta je vrijedno izvještavanja, moraju se također promijeniti. Žene se moraju više koristiti kao izvori i predmeti priča. Treba ih intervjuisati kao komentatorice i stručnjakinje. Žene su zainteresovane, brinu se i pišu o temama koje zanimaju muškarce. Međutim, važno je da se oba spola ne izoluju u rodnim podjelama i da izbjegavaju svako razdvajanje po rodnim linijama u smislu ko piše o čemu. Svi novinari i novinarki mogu igrati ulogu u promjeni stava prema ženama i rodnim stereotipima.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine donijeli su također preporuke u vezi sa rodnim stereotipima i seksističkim stavovima i jezikom u medijima u BiH koja poziva medije da: kroz razvoj svojih profesionalnih standarda ustanove mjere koje bi spriječile reprodukciju rodnih stereotipa i predrasuda u svom radu. Da razvijaju svijest novinara i novinarki kroz njihovo profesionalno usavršavanje kako bi se uključila dimenzija rodne ravnopravnosti u novinarstvo i medije. Da teže ka uravnoteženijem predstavljanju žena u medijima. Da se uzdrže od reprodukcije rodnih stereotipa i predrasuda, seksizma, mizoginije i govora mržnje u svom radu i da se uzdrže od javnog prikazivanja i predstavljanja bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način, s obzirom na spol.

Rodna ravnopravnost u medijima se postiže kroz precizan izbor izvora i priča, eliminisanjem stereotipa, odnosno kroz pravičan način prikazivanja žena i muškaraca kao individua bez pridodavanja osobina skupine kojoj pripada

(žena majka, nježna, krhka, emocionalna, i sl, muškarac snažan, hrabar, aktivan, i sl.). Podjednako korištenje i muškaraca i žena kao izvora za različite teme, korištenje baze podataka stručnjaka i stručnjakinja za različite oblasti. Nekorištenje seksističkog i rodnog opisa žena i muškaraca. Korištenje rodno senzitivnog jezika u svrhu veće vidljivosti žena i ženskog rada.

UN Women je na osnovu Istraživanja o medijskom izvještavanju kreiralo preporuke za odgovorno i ispravno izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju uzimajući u obzir postojeće bosanskohercegovačke i međunarodne zakone, preporuke, etička načela, kodekse, pravila i dobre prakse:

1. da kroz svoj rad i djelovanje u medijima promovišu rodnu jednakost u skladu s domaćim i međunarodnim preporukama i zakonima i odstupe od stereotipnog i seksističkog prikazivanja žena u medijskim izvještajima;
2. da snažnije preuzmu odgovornost u promoviranju dostojanstva žena, bore se protiv diskriminacije nad ženama i seksizma i rade na mijenjanju stereotipa;
3. da poštuju odredbe Zakona o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine koji zabranjuje javno prikazivanje i predstavljanje bilo koje osobe, uključujući i žene, na uvredljiv, omalovažavajući i ponižavajući način u smislu njihovog spola;
4. da koriste Kodeks za štampu i online medije u BiH i Kodeks o audiovizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija kao temeljna načela profesionalnog obavljanja novinarske djelatnosti, a posebno da u smislu rodno zasnovanog nasilja nad ženama ne objavljuju bilo kakav sadržaj koji direktno ili indirektno žene stavlja u neravnopravan položaj ili ih diskriminiše na osnovu njihovog spola;
5. da kontinuirano rade, u saradnji s institucijama koje se time bave, na podizanju svijesti o problemima rodno zasnovanog nasilja nad ženama i to svih njegovih oblika: fizičkog, seksualnog, psihološkog i ekonomskog, i to ne samo onda kad se ono desi;

6. da se proaktivnije bave temom nasilja nad ženama, ne oslanjajući se isključivo na informacije koje obezbijede policijski izvori ili nevladine organizacije iz te oblasti, na taj način da češće rade analitičke priloge koji će tretirati te teme i pozivati i nadležne institucije na djelovanje;
7. da izvještajima o počinjenom nasilju nad ženama ili nasilju u porodici pristupe u smislu društvenog problema rodno zasnovanog nasilja i obrađuju ih tematski, a ne često u rubrikama crne hronike, bez konteksta i kratko;
8. da se, kad god je moguće, ne oslanjaju na kratke agencijske vijesti ili vijesti s online portala u temama o nasilju nad ženama, nego da, kad god je moguće, koriste duže novinarske forme poput intervjua, komentara ili istraživačke priče;
9. ako ne postoji jasan interes javnosti, da izbjegavaju objavljivanje eksplicitnih fotografija i snimaka budući da je takva praksa suprotna etičkim standardima i može da naštetiti osobama nad kojima je izvršeno nasilje i uznemiri javnost, da štite intimu žena od neopravdanog i senzacionalističkog otkrivanja u javnosti i obrate pažnju da ne objavljuju neprovjerene informacije, pogotovo one koje mogu ugroziti žene koje su pretrpjele nasilje;
10. da teme koje uključuju lične tragedije tretiraju s posebnom pažnjom, a osobama nad kojima je izvršeno nasilje pristupe s poštovanjem i bez viktimiziranja. Prikazivanje žena kao žrtava u javnosti može da stvori utisak da su one nemoćne i slabe zbog toga što su žene i stoga trebaju pažljivo naći balans između poštovanja prema njima i interesa da priča bude objavljena, ali i utjecaja te objave na ugled i život osoba uključenih u priču, pogotovo ako se radi o djeci;
11. da ne otkrivaju lične podatke i vizualni identitet žene koja je pretrpjela nasilje, osim kad ona to jasno želi, budući da to može da nanese štetu njoj i njenoj porodici;
12. da pažljivo odluče o otkrivanju identiteta počinioca nasilja, što ne treba uvijek uraditi jer to može da dovede do otkrivanja identiteta osobe nad kojom je počinjeno nasilje, ali i iz razloga presumpcije nevinosti;

13. da žene koje su preživjele nasilje ohrabre, kroz analitičko izvještavanje ili pažljivim ličnim pristupom, da snažnije progovore o nasilju;
14. da više uključe stručnjake iz različitih oblasti, daju prostora sociolozima, psiholozima, socijalnim radnicima, ali ne isključivo odvojeno od tekstova ili priloga o primjerima počinjenog nasilja;
15. da u izvještajima češće naglase i podsjetite na kazne koje slijede za osobe koje počinu nasilje;
16. da izbjegavaju indirektno davanje razloga i opravdanja za nasilje na taj način da ženi dodjeljuju isključivo ulogu supruge, partnerice u emotivnoj vezi i slično, odnosno da izbjegavaju stereotipne rodne uloge;
17. da izbjegavaju bombastične naslove i korištenje senzacionalističkih riječi poput „šokantno“, „brutalno“ ili „stravično“;
18. da primjere nasilja nad ženama stave u kontekst društvenog problema i ne izvještavaju o njima kao izolovanim slučajevima krivičnih djela i žene ne portretiraju kao žrtve i na taj način ih dodatno viktimiziraju;
19. da nasilje nad ženama i nasilje u porodici ne tretiraju kao nesretan slučaj ili tragediju nego kao društveni problem;
20. da aktivnije razmjenjuju informacije s vladinim i nevladinim sektorom u oblasti borbe protiv rodno zasnovanog nasilja nad ženama, a u izvještavanju budu svjesniji da, osim informativnog karaktera, mogu da djeluju i edukativno.

Kako mladi mogu praviti promjene? Neophodno je kreiranje nacionalne javne kampanje u svrhu promocije rodne ravnopravnosti. Trenutne javne kampanje na nivou BiH su često lokalnog karaktera, fokusirane na dane aktivizma (16 dana borbe protiv nasilja), organizovane od strane nevladinih organizacija. Nacionalna javna kampanja u svrhu promocije rodne ravnopravnosti treba uključiti mlade, predstavnike i predstavnice vladinih i nevladinih organizacija i biti zastupljena u cijeloj BiH. Ova vrsta kampanje zahtijeva da sadržaji i mediji koji se koriste budu prilagođeni različitim dobnim skupinama i to je zadatak koji trebaju da preuzmu mladi jer samo mladi mogu na pravi način da se obrate svojim vršnjacima/vršnjakinjama.

The image features a vibrant green background with a vertical yellow light streak running down the center. A piece of white paper, torn at its edges, is positioned in the middle-right area. The paper is slightly folded, creating a shadow on its right side. The text is printed in a bold, black, sans-serif font on the white surface.

**Prijedlog radioničkog
rada sa mladima**

Upute za buduće voditelje/ce radionica na temu osnova gendera:

Pored informacija ponuđenih u ovom priručniku, želimo da vas ohrabrimo da također pogledate i korištenu literaturu, da istražite obilje informacija koje su dostupne na internetu na ovu temu i kreirate vlastite sadržaje. Dozvolite sebi da oformite sopstveno mišljenje o položaju muškaraca i žena u našem društvu, obrazujte se na temu historije ženskog pokreta u svijetu i u BiH da bi bolje razumjeli koliko su žene isključene iz redovnog obrazovnog sadržaja, a i da bi stekli razumijevanje koliko je osjetljiv položaj žene u našem društvu.

Prije nego što održite svoju prvu radionicu napravite za sebe scenario koji će uključiti sve što planirate reći i podijeliti sa grupom. U produžetku imate izbor vježbi koje možete kombinovati u skladu sa vašim interesovanjem, znanjem i nivoom udobnosti. Slobodno budite kreativni i prilagodite vježbe svojoj ličnosti. Bitno vam je da postignete cilj, a ne da slijepo pratite upute. Najbolje bi bilo kada bi radionice vodili u paru gdje jedan voditelj/ica vodi jednu vježbu a drugi/a asistira, i obrnuto. Ukoliko ste u mogućnosti pokušajte da radionice vodite sa partnerom/icom suprotnog spola. Bitno je da se predstave perspektive oba spola. Pokušajte da nađete način da ohrabrite jednako učešće i mladića i djevojaka i pojasnite da radionice koje vodite ne tretiraju muškarce kao tlačitelje, a sve žene kao žrtve, nego da sagledavaju kako patrijarhat i tradicionalne rodne uloge tretiraju i muškarce/mladiće i žene/djevojke.

UVOD U RADIONIČKI RAD

Radionice se oslanjaju na model iskustvenog učenja u kojem se predstavlja relevantna teorija i informacije, a učesnici i učesnice se potiču na preispitivanje i analizu svojih i tuđih iskustava i života s ciljem razumijevanja konteksta roda i utjecaja istog na nejednakosti između muškaraca i žena.

Uvodna aktivnost:

Prvi dio

Cilj: Kreiranje pozitivne atmosfere u grupi, upoznavanje učesnika i učesnica, motiviranje za učenje.

Preporučeno vrijeme: 5 minuta (zavisno od veličine grupe).

Potreban materijal: Hamer papir, flipchart.

Koraci:

Pozovite učesnike/ce da se udobno smjeste, predstavite im plan radionice, ciljeve obuke, pojasnite kako iskustveno, radioničko učenje funkcionise i ohrabrite ih da aktivno učestvuju.

Na vrhu hamera napišite Grupni ugovor i postavite ga na vidljivo mjesto u sali uz napomenu da u svakom momentu taj ugovor možete revidirati. Krenite sa pitanjem: Šta je vama učesnicima/cama potrebno u toku našeg zajedničkog rada da se osjećate sigurno, motivirano, opušteno? Ponudite par primjera i zapišite prijedloge sa kojima se slaže većina. Npr. prigušeni telefoni...

Zapišite sve prijedloge i još jednom napomenite da pravila grupnog rada možete mijenjati zavisno od grupne ili individualne potrebe.

Drugi dio

Cilj: Upoznavanje učesnika/ca, uvod u temu.

Preporučeno vrijeme: 30 minuta (zavisno od veličine grupe).

Potreban materijal:

Koraci:

Objasnite učesnicima/cama da ćete se danas predstavljati na malo drugačiji način. Zamolite ih da se predstave sa svojim imenom, spolom, trenutnim obrazovnim statusom, ambicijama i željama koje imaju u vezi svog obrazovanja i zaposlenja, da li planiraju porodicu, ako planiraju, koliko djece žele da imaju. Voditelj/ica započinje krug sa svojim predstavljanjem u skladu sa uputama koje su dali učesnicima/cama. Npr.: Ja sam Jasmin/a, pohađam srednju školu, planiram da završim medicinski fakultet, da radim kao doktor/ica, želim brak i porodicu i planiram da imam dvoje djece... Bitno je da budete autentični i ako ne planirate više obrazovanje ili porodicu da to izgovorite.

U drugom krugu zamolite učesnike/ce da predstave svoje roditelje, njihov bračni status, nivo obrazovanja, zaposlenje, broj djece. Učesnicima objasnite da cilj ovog upoznavanja nije isticanje privilegija ili nedostatak istih nego da želite da sagledate živote različitih generacija u našem društvu. Voditelj/ica opet započinje krug sa predstavljanjem informacija o svojim roditeljima.

U trećem krugu zamolite učesnike/ce da predstave svoje bake/nene i djedove, njihov bračni status, nivo obrazovanja, zaposlenje, broj djece. Učesnicima opet objasnite da cilj ovog upoznavanja nije isticanje privilegija ili nedostatak istih nego da želite da sagledate živote različitih generacija u našem društvu. Voditelj/ica opet započinje krug.

Ohrabrite učesnike/ce da podijele sa grupom svoja zapažanja u vezi sa predstavljanjem bračnog statusa, nivoa obrazovanja, zaposlenja, broja djece tri generacije jedne porodice. Šta primjećuju? Da li je nivo obrazovanja isti kod muškaraca i žena u različitim generacijama? Da li su jednako zaposleni i muškarci i žene u različitim generacijama? Da li imaju isti broj djece?

U skladu sa predstavljanjima učesnika/ca napomenite učesnike/ce da žene danas i žene tri ili četiri generacije prije vas su živjele potpuno različite živote. Ukratko upoznajte učesnike/ce o historiji prava žena u našem društvu. Resurs: <https://www.youtube.com/watch?v=BSuavs6jyqo&t=2s>

Drugi dio (alternativna vježba upoznavanja)

Cilj: Upoznavanje učesnika/ca, uvod u temu.

Preporučeno vrijeme: 15 minuta (zavisno od veličine grupe).

Potreban materijal: Hamer papir, flipchart.

Koraci:

Napravite krug predstavljanja u kojem će se svako od učesnika/ca predstaviti imenom i podijeliti sa grupom značenje svog imena. Ukoliko neko od učesnika/ca ne zna značenje svog imena zamolite nekog da vam asistira te da napravi pretragu značenja imena.

Značenja imena popišite na hamer papir i obratite pažnju na značenja ženskih i muških imena. (npr. čestita, snažan... itd). Da li su značenja imena drugačija za muškarce i žene? Zašto? Kako značenja imena opisuju muškarce i/ili žene? Da li prave neku vrstu podjele? Kakvu?

SPOL I ROD

Vježba 1

Cilj: Shvatiti razlike između spola i roda.

Preporučeno vrijeme: 45 minuta.

Potreban materijal: Listovi sa uputama za učesnike/ce (PRILOG 1), hamer papir, flipchart.

Koraci:

Učesnike/ce podijelite u dvije ili više grupa zavisno od broja učesnika/ca.

Objasnite da ih šaljete u lov i da imaju zadatak da prateći upute na papiru: a) identifikuju tri muškarca i tri žene na ulici i zapišu kako izgledaju, šta nose na sebi i u rukama, po čemu su slični, po čemu se razlikuju; b) nađu šest vozila u pokretu i zapišu ko su vozači/čice, a ko putnici/ce. Napomenite da je vježba takmičarska i da tim koji prvi ispuni oba zadatka pobjeđuje.

Zamolite grupe da podijele svoja zapažanja. Povedite diskusiju o njihovim zapažanjima i na kraju postavite pitanje koje su razlike između muškaraca i žena?

Postavite hamer papir i na njega zapisujte sve razlike koje učesnici/e navode. Zapisujte sa jedne strane hamer papira spolne, a sa druge rodne razlike bez da identifikujete kolone kao *spol* i *rod* u ovom momentu.

Nakon što popišete razlike pitajte učesnike/ce da li vide razliku između navedenih razlika, navedite ih da prepoznaju biološke razlike (hormone, kromozome, genitalije, fiziologiju, maljavost, itd) i rodne, društveno uslovljene razlike (šminka, kosa, odjeća, prezentacija, itd)

Predstavite teorijsku razliku između spola i roda.

Pod pretpostavkom da su u ranijem izlaganju učesnici/ce identifikovali veći broj muškaraca vozača nego žena postavite pitanje da li to što kada muškarci i žene putuju muškarci voze ima veze sa spolom (biologijom) ili rodnom (društvenim konstruktom).

Vježba 1 (alternativna)

Cilj: Shvatiti razlike između spola i roda.

Preporučeno vrijeme: 30 minuta.

Potreban materijal: Slike poznatih mladih influencera oba spola.

Koraci:

Slika 9. Prikaz influencerice i influencera. Izvor: Google images

1. Prikažite slike/fotografije influencera/ki i pozovite učesnike/ce da identifikuju razlike između muškaraca i žena na osnovu onoga što vide.
2. Postavite hamer papir i na njega zapisujte sve razlike koje učesnici/e navode. Zapisujte sa jedne strane hamer papira spolne, a sa druge rodne razlike bez da identifikujete kolone kao *spol* i *rod* u ovom momentu.
3. Nakon što popišete razlike pitajte učesnike/ce da li vide razliku između navedenih razlika; navedite ih da prepoznaju biološke razlike (hormone, kromosome, genitalije, fiziologiju, maljavost, itd) i rodne, društveno uslovljene razlike (šminka, kosa, odjeća, prezentacija, itd)
4. Predstavite teorijsku razliku između spola i roda.

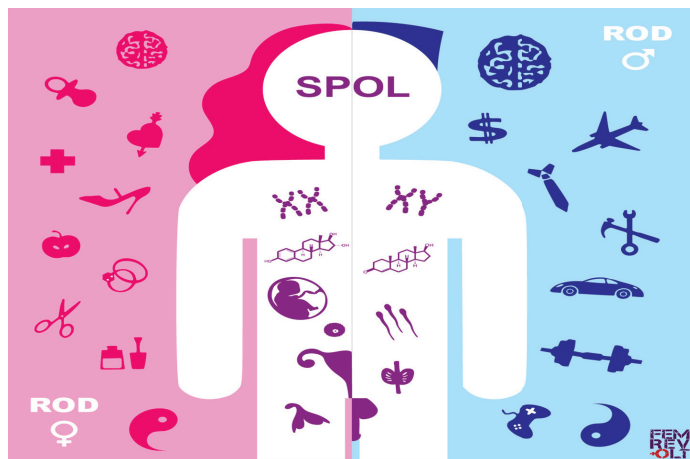
SPOL* - biološke karakteristike ljudske vrste na osnovu kojih se određuje muški ili ženski spol. Iste su u cijelom svijetu, što znači da djeca muškog i ženskog spola u Africi, Bosni i Hercegovini i Kanadi imaju iste biološke karakteristike. Dakle, na osnovu bioloških karakteristika kao što su hormoni, tjelesna građa, reproduktivni organi, ljudska bića dijelimo na muški, ženski i intersex** spol.

ROD (engl. gender) - društveni koncept koji se odnosi na očekivana, nametnuta ili usvojena društvena ponašanja muškaraca i žena, koja su određena kulturom, tradicijom, religijom, vremenom i dr. koja uključuju način oblačenja, prihvatljiva i neprihvatljiva ponašanja kao i dozvoljene i nedozvoljene emocije. Ovaj koncept određuje međusobne odnose muškaraca i žena i njihove odgovornosti.

ti i mogućnosti i ulogu u društvu.

*Spol se određuje (PRIPISUJE) po rođenju na osnovu vanjskih spolnih organa (genitalija).

**Intersex osobe imaju atipičan razvoj spola unutar genitalija (spolnih organa), hromozoma, hormona i/ili gonada.

Slika 10. spol i rod; Izvor: FEMREVOLT

Spol:

Djevojke dobivaju menstruaciju, a mladići ne.

Mladići imaju testise, a djevojke ne.

Žene imaju grudi kojima mogu dojiti, a muškarci ne.

Rod:

Statistika i istraživanja u zapadnim zemljama pokazuju da žene zarađuju manje od muškaraca za isti posao.

U BiH istraživanja pokazuju da žene obavljaju više kućanskih poslova nego muškarci.

U Saudijskoj Arabiji, muškarcima je dozvoljeno voziti automobile, a ženama ne.

Dodatna aktivnost

Cilj: Razumjeti rod kao društveni konstrukt.

Preporučeno vrijeme: 5 minuta.

Potreban materijal: Slike/fotografije virdžina.

Šta vidite? Koga vidite?

Slika 11. virdžine; Izvor: Google images

Koraci:

Prikažite slike različitih virdžina (za početak bez korištenja naziva virdžine ili objašnjenja) i pitajte učesnike/ce šta vide, koga vide?

Većina učesnika/ca na to pitanje će odgovoriti da vide dva djeda, dva starija muškarca te će na dalje upite pokušati identifikovati njihove emocije, opisati odjeću ili okruženje.

Predstavite im virdžine i ispričajte ukratko njihovu historiju.

Na slikama su prikazane dvije osobe koje su rođene sa biološkim karakteristikama žene, a odgojene su i društveno prihvaćene kao muškarci. Jedan od najboljih dokaza roda kao društvenog konstrukta je postojanje virdžina.

Virdžina je kulturni fenomen i stari običaj povezan za područjem sjeverne Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova i sjeverne Albanije. Prema ovom običaju, u porodicama koje su ostale bez „muške glave” jedno žensko dijete, na zahtjev roditelja ili šire zajednice, preuzima ulogu muškarca, zavjetujući se na celibat. Što se tiče vjerske pripadnosti, pojava je zastupljena kod pripadnika sve tri religije prisutne na ovim prostorima, kod pravoslavaca, katolika i muslimana.

Socijalne prilike su u nekim sredinama Balkana dovele do pojave žena koje su se odricale ženskoga identiteta i preuzimale muški. One se mogu podijeliti u tri skupine: ostajnice - djevojčice od rođenja odgajane kao dječaci čiji je pravi spol i do kraja života znao ostati tajnom, virdžine - djevojke koje se u odrasloj dobi odriču udaje i preuzimaju ulogu muškarca zbog potrebe u obitelji, te tombelije - žene koje se iz vlastite želje za neudajom odlučuju zavjetovati na djevičanstvo i živjeti kao pripadnici suprotnog spola. Kod svih spomenutih kategorija žena-muškaraca, zbog velikoga udaljavanja od ženstvenosti, vrlo je često razvijena odbojnost prema ženskom rodu općenito, te je gotovo i mizoginija nastala zbog toga što su one ulazeći u mušku ulogu dobivale veća prava i poštovanje. Iz tog razloga su se osjećale superiornima nad drugim ženama i zauzimale stav prema njima jednak onom karakterističnom za muškarce.

RODNE ULOGE

Vježba 2

Cilj: Razumijeti rodne uloge i odgovornosti i privilegije koje te uloge nose.

Preporučeno vrijeme: 20 minuta.

Potreban materijal: 4 hamer papira.

Koraci:

Napravite 4 grupe (1,2,3,4 sve jedinice skupa, dvojke, itd). Pobrinite se da imate jednak broj djevojaka i mladića u sve 4 grupe.

Na 4 hamer papira napišite 1. Muškarci/Mladići – privilegije; 2. Muškarci/Mladići – odgovornosti; 3. Žene/Djevojke – privilegije; 4. Žene/Djevojke – odgovornosti.

Objasnite učesnicima/ama da se ne vode samo vlastitim iskustvima i životima nego da pokušaju da sagledaju odgovornosti i privilegije iz perspektive šireg tradicionalnog društva.

U toku rada pomozite učesnicima/ama da navedu primjere privilegija i odgovornosti muškaraca/mladića i žena/djevojaka

u našem društvu (npr. vojna obaveza, kontracepcija, kućni poslovi, odgoj djece, finansijska odgovornost, itd).

Nakon što učesnici/e ispišu na hamere primjere, hamere postavite na zid da ih svi mogu vidjeti. Hamere poredajte tako što ćete staviti Muškarci/Mladići – privilegije i Žene/Djevojke odgovornosti i obrnuto jedno pored drugog, i započnite diskusiju.

Ohrabrite učesnike/e da podijele sa grupom ono što vide te pokušajte povesti diskusiju u smjeru prepoznavanja nejednake podjele rada (ako postoji) i činjenice da su privilegije jednog spola odgovornosti drugog spola i obrnuto.

Kako ovako predstavljanje privilegije i odgovornosti utječu na raspodjelu moći, ko ima moć?

Predstavite definicije rodni normi, uloga i odnosa.

Vježba 2 (alternativna)

Cilj: Razumjeti rodne uloge i društvena očekivanja.

Preporučeno vrijeme: 20 minuta.

Potreban materijal: dva hamer papira sa natpisima 1. Budi muško; 2. Ponašaj se kao dama, papirići (posti-it) i olovke.

Koraci:

Podijelite učesnike/ce u dvije grupe i dodijelite im hamer papir sa jednim od natpisa. Pokušajte da u obje grupe imate i mladiće i djevojke. Napomenite ih da na postavljena pitanja ne odgovaraju iz lične perspektive nego da odgovaraju iz perspektive društva, šta BiH društvo očekuje od muškaraca/mladića i žena/djevojaka.

Grupi kojoj je dodijeljen hamer sa „Budi muško“ natpisom postavite pitanje: Šta za vas znači ova poruka „Budi muško“?

Po čemu se muškarci razlikuju od žena? (očekujte odgovore kao što su jači, snažniji...); Kako se osjeća pravi muškarac? (očekujte odgovore moćno, sigurno...); Kako pravi muškarci ispoljavaju svoja osjećanja? (očekujte odgovore galama, tišina...); Kako se pravi muškarci ponašaju u vezama? (očekujte odgovore agresivno, dominantno...); Kojim poslovima se bavi pravi muškarac? Koja je njegova uloga u porodici?

Odgovore na postavljena pitanja neka zalijepe na hamer sa natpisom „Budi muško“.

Grupi kojoj je dodijeljen hamer sa „Ponašaj se kao dama“ natpisom postavite pitanje: Šta za vas znači ova poruka „Ponašaj se kao dama“?

Po čemu se žene razlikuju od muškaraca? (očekujte odgovore kao što su nježnije, ljepše...); Kako se osjeća prava žena? Kako prave žene ispoljavaju svoja osjećanja? (očekujte odgovore plač, tišina...); Kako se prave žene ponašaju u vezama? (očekujte odgovore ljubomorno, djetinjasto...); Kojim poslovima se bavi prava žena? Koja je njena uloga u porodici?

Odgovore na postavljena pitanja neka zalijepe na hamer sa natpisom „Ponašaj se kao dama“.

Šta se dešava sa osobama koje se ne uklapaju u ova očekivanja? Kako ih društvo tretira?

Pokušajte da grupu dovedete do zaključka da su ovo društvena očekivanja koja nisu realna te da društvo kažnjava one koji istupe iz njima zadanih rodnih uloga (nekada su veće kazne za muškarce koji se prema stavovima društva ne uklapaju u rodne uloge ili se npr. ponašaju ženstveno).

Predstavite definicije rodnih normi, uloga i odnosa.

RODNE NORME su set propisanih očekivanja koje jedno društvo postavlja pred pojedinca ili pojediniku.

RODNE ULOGE su zbir karakteristika, načina ponašanja, stavova, aktivnosti, normi, obaveza i očekivanja koje određeno društvo ili kultura dodeljuju i zahtjevaju od osoba s obzirom na njihov spol.

RODNI ODNOSI su društveni odnosi između muškaraca i žena koji oblikuju pristup i kontrolu nad resursima.

Rodne uloge i odgovornosti: Rod definira uloge i odgovornosti koje žene i muškarci, djevojčice i dječaci imaju u datom kontekstu i kulturi: uloge u kući/domaćinstvu, u školi, na radnom mjestu, u zajednici, u političkoj organizaciji, u vlasti, itd. Takve uloge i odgovornosti variraju u odnosu na rod. U mnogim kontekstima od žena se očekuje da se primarno staraju za porodicu i djecu, a muškarci su pretežno u javnoj sferi i na tržištu rada. Međutim, u nekim kulturama muškarci preuzimaju sve više odgovornosti u privatnoj sferi, a žene to isto rade u javnoj sferi.

Produktivan i reproduktivan rad: Žene i muškarci imaju nekoliko uloga u vezi s njihovim radom. Produktivan rad odnosi se na bilo koji posao koji stvara prihod, najčešće izvan sfere domaćinstva, odnosno na tržištu rada. U sferi domaćinstva, produktivni rad se najčešće javlja kao rad u poljoprivrednim gazdinstvima, gdje su muškarci češće nosioci kontrole nad

proizvodnim i finansijskim resursima, a žene češće pomažuće članice domaćinstva čiji rad se generalno manje vrednuje, a često i ne uzima u obzir. Reproductivni rad odnosi se na rad u domaćinstvu, podizanje djece, kuhanje, čišćenje i druge domaće poslove. Kod nas je to predominantno odgovornost žena, ali i muškarci često obavljaju reproductivni rad, naprimjer vodeći računa o kućnim popravkama ili pranju automobila. Reproductivni rad generalno ne generiše nikakav prihod, ali utječe na porodičnu i društvenu ekonomiju. Rad u zajednici odnosi se na rad i vrijeme posvećeno političkoj, vjerskoj ili socijalnoj djelatnosti u organizacijama ili drugoj djelatnosti u kojoj žene i muškarci učestvuju. Obično je angažovanje muškaraca u radu u zajednici više vrednovano od angažovanja žena.

Pristup i kontrola nad resursima: Resursi su sredstva i robe, uključujući: ekonomske (prihodi domaćinstva, imovina), proizvodne (zemljište, oprema, alati, rad, kredit, itd.), političke (sposobnost liderstva, informacija i organizacija), vrijeme. Pristup resursima podrazumijeva da ih žene i muškarci koriste i imaju beneficije od resursa (materijalnih, finansijskih, ljudskih, društvenih, političkih, itd.). Kontrola nad resursima podrazumijeva da i muškarci i žene mogu dobiti pristup resursima i donositi odluke o korištenju tih resursa. Na primjer, kontrola nad zemljom znači da žene mogu pristupiti zemljištu (koristiti ga), imati zemljište (mogu biti nositeljice pravnog vlasništva) i donositi odluke o tome da li će se zemljište prodavati ili iznajmiti. Koristi se odnose na ekonomske, društvene, političke i psihološke, i one proizilaze iz upotrebe resursa, uključujući zadovoljavanje i praktičnih potreba (hrana, stanovanje) i strateških interesa (obrazovanje i obuka, politička moć).

RODNI STEREOTIPI I PREDRASUDE

Vježba 3

Cilj: Razumijevanje prisutnosti rodni stereotipa i predrasuda.

Preporučeno vrijeme: 30 minuta.

Potreban materijal: Isprintane slike u boji alata, predmeta, odjeće koja se koristi za obavljanje određenog posla (npr. baletske cipele, četka za krečenje, avion, makaze za šišanje, šerpa, itd.). Slike ne pokazujete unaprijed učesnicima/cama. Flipchart.

Slika 13. Stetoskop i baletske cipele; Izvor: Google Images

Koraci:

Objasnite učesnicima/učesnicama da se igrate pantomime i da će svako od njih dobiti sliku sa predmetom, alatom, odjećom koja se koristi za obavljanje određenog posla; taj posao treba pantomimom da predstave grupi, a ostatak grupe treba da pogađa koje je zaposlenje u pitanju. Osoba koja pogodi zaposlenje sljedeća glumi.

Na flipchart zapisujete izgovorena zanimanja npr. doktor, frizer, balerina, gimnastičarka, učiteljica, automehaničar. Pišite zanimanja onako kako ih čujete.

Povedite razgovor o tome kako je veliki broj zanimanja koja su pogodili u muškom rodu i koja su to zanimanja koja su u ženskom rodu. Da li to ima veze sa nekim našim generaliziranim uvjerenjima o spolovima?

Predstavite definicije rodni stereotipa i predrasuda.

Vježba 3 (alternativna)

Cilj: Razumijevanje prisutnosti rodni stereotipa i predrasuda.

Preporučeno vrijeme: 30 minuta.

Potreban materijal: Isprintani papiri sa opisima osoba. (Prilog 2)

Koraci:

Podijelite svim učesnicima/cama papire sa opisima osoba i zamolite ih da obilježe na papiru da li su te osobe muškog ili ženskog spola. Primjer opisa: osoba koja studira filozofiju i planira da upiše pravni fakultet, ima 20 godina, trenutno u dugoj vezi, učestvuje u lokalnoj politici, voli da pleše i gleda stare filmove i vježba u teretani.

Zajedno počnite da čitate opise ponuđenih osoba i postavite pitanje grupi: ko je pretpostavio da je u pitanju muškarac ili žena? Zašto? Na osnovu čega? (Napomena - u opisima nema bioloških karakteristika.)

Da li, i u kolikoj mjeri naše pretpostavke da su osobe muškarci ili žene imaju veze sa nekim generaliziranim uvjerenjima koje imamo u vezi sa ženama ili muškarcima? (Npr. koji muškarac gleda zadrugu?)

Predstavite definicije rodni stereotipa i predrasuda.

RODNI STEREOTIPI su generalizirana uvjerenja o tipičnim karakteristikama žena ili muškaraca, poput vjerovanja o fizičkim karakteristikama, osobinama ličnosti, poslovnim preferencama ili emocionalnim predispozicijama žena i muškaraca.

RODNE PREDRASUDE predstavljaju svaku izjavu ili ponašanje zasnovano na stereotipima o odvojenim ulogama namijenjenim dječacima i djevojčicama. Ako se takve izjave izgovore ili napišu u javnom prostoru, onda pored psihološkog, ova vrsta nasilja može imati i socijalnu komponentu.

*** Za razliku od stereotipa, predrasude su intenzivniji stavovi, praćeni emocijama (vrlo često mržnjom) i spremnošću na akciju. Kada u stereotip uključimo emotivnu komponentu i na osnovu nje oblikujemo naše ponašanje, stereotip postaje predrasuda i dolazimo do diskriminacije.

Dodatna aktivnost

Cilj: Preispitivanje vlastitih predrasuda.

Preporučeno vrijeme: 15 minuta.

Potreban materijal: isprintani upitnici. (Prilog 3)

Koraci:

Podijelite upitnike učesnicima/cama i objasnite da za početak samo pogledaju prvu stranicu zadatka te da pogledaju svaku od izjava i da procjene kako se osjećaju u vezi sa tom izjavom na skali od 1 do 5. (1 - skroz ugodno, 5 - skroz neugodno.)

Objasnite učesnicima/cama da su sva osjećanja u redu i da neće dijeliti rezultate sa ostatkom grupe, da je svrha ove vježbe da osvijeste vlastite predrasude. Podijelite sa grupom neki svoj primjer „skroz neugodno“ i napomenite da ste svi vi proizvodi društva u kojem živite.

Pozovite učesnike/ce da okrenu list i odgovore na postavljena pitanja. Napomenite još jednom da ako su odgovarali na pitanja sa „skroz neugodno“ to ne znači da su loša osoba puna predrasuda nego neko ko upoznaje sebe i razloge za razmišljanje na određeni način.

DISKRIMINACIJA

Vježba 4

Cilj: Upoznati se sa značenjem termina diskriminacija i različitim oblicima iste.

Preporučeno vrijeme: 30 minuta.

Potreban materijal: Hamer papiri, flipchart.

Koraci:

Podijeliti učesnike/ce u tri grupe. Na tri hamer papira napisati: 1. Na šta pomislite kad čujete riječ diskriminacija? 2. Sa kojim oblicima diskriminacije ste upoznati? 3. Koje su posljedice diskriminacije?

Pitanja za diskusiju: Šta za vas predstavlja diskriminacija? Koji oblici diskriminacije postoje? Da li je diskriminacija nasilje? Koje oblike nasilja obuhvata? Da li ste čuli za neku diskriminaciju u vašoj školi i/ili sredini u kojoj živite? Za kakve slučajeve ste čuli? Da li etikete spadaju u diskriminaciju? Na koji način? Razmislite da li ste vi nekad diskriminirali nekoga, bar nesvjesno?

Kakav vid diskriminacije ta situacija predstavlja? Kakve posljedice diskriminacija ostavlja na vas, a kakve na druge ljude? Da li mediji diskriminišu i ako „da“, na koji način?

Primjeri diskriminacije žena u BiH društvu za diskusiju: Da li su žene u BiH manje plaćene od muškaraca za isti posao? Da li su jednako zastupljene u politici? Da li imaju mogućnost da budu duhovne vođe? Da li doživljavaju seksualno uznemiravanje u školi i na poslu? Da li im postavljaju pitanja o planiranju porodice kod zapošljavanja? Da li im izdaju diplome u muškom rodu?

Predstaviti informaciju o tome šta je diskriminacija i koji oblici diskriminacije postoje.

Vježba 4 (alternativna)

Cilj: Upoznati se sa značenjem termina diskriminacija i različitim oblicima iste.

Preporučeno vrijeme: 25 minuta.

Potreban materijal: 2 scenarija.

Koraci:

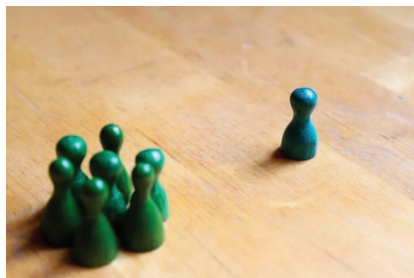
Podijelite učesnike/ce u dvije grupe i svakoj grupi dodijelite jedan scenario. Upute za učesnike/ce su da mogu uloge podijeliti između sebe, da je cilj ove vježbe da nam prikažu situaciju na papiru. Mogu si dati imena, dijaloge, šta god žele.

a) Ona dolazi na razgovor za posao u IT sektoru. Pozicija je na help desku i od kandidata (kako je navedeno u oglasu za posao) se očekuje da učestvuje u održavanju kompjuterske opreme u njihovoj organizaciji, uključujući manje popravke, zamjene i postavke. Ima navedeno iskustvo koje poslodavac traži, ali već dvije godine nije zaposlena. Na zadnjem poslu je ostala trudna i izgubila posao. Poslodavac želi da zna da li će je malo dijete ometati u poslovnim obavezama i da li planira još jednu trudnoću. Poslodavac također postavlja pitanja u vezi sa kandidatkinjinom fizičkom spremnošću da nosi i prenosi opremu.

b) Svaki dan nakon nastave u tehničkom kabinetu, nastavnica traži od dječaka da ostanu duže da bi zajedno rasporedili opremu, sklonili i kupili kablove, vratili stolove na mjesta. Zamolila je dječake da ostanu duže jer je već kasno, a i zato što su dječaci jači. Djevojčice mogu ići kući odmah poslije nastave, ali se od njih očekuje da sutra pripreme i donesu osveženje. Pustila je djevojčice ranije kući da ne moraju da se vraćaju po mraku i njima ionako bolje ide kuhanje. Jedan dječak se pobuni jer želi da se vraća kući ranije, a ne po mraku.

Obje grupe će izvesti scenario za druge učesnike/ce koji/e će biti gledatelji/ce. Nakon izvedbe svakog od scenarija voditelj/ica treba da pita učesnike/ce: Šta ste vidjeli? Da li je ovo prihvatljivo? Da li je ovo diskriminacija?

Predstaviti informaciju o tome šta je diskriminacija i koji oblici diskriminacije postoje.

Slika 13. Prikaz isključivanja kao oblika diskriminacije; Izvor: Google

Diskriminacija je jednako postupanje prema nejednakima i nejednako postupanje prema jednakima!

DISKRIMINACIJA jeste svako razlikovanje, isključivanje ili uskraćivanje koje se čini na osnovu spola, a sa posljedicom ili ciljem ugrožavanja ili onemogućavanja sticanja ili ostvarivanja (a po osnovu ravnopravnosti muškaraca i žena) ljudskih prava i osnovnih sloboda u političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj, građanskoj i/ili drugoj sferi.

OBLICI DISKRIMINACIJE

Neposredna ili direktna diskriminacija uglavnom je lako prepoznatljiva i vidljiva jer oni koji postupaju diskriminatorски ne kriju svoje ponašanje. Nekada će i javno zastupati i braniti svoje stavove te pravljenje razlike između određenih lica često pravdati nekim „višim“ ciljevima.

Međutim, mnogo veći problem je posredna ili indirektna diskriminacija, koja na prvi pogled nije vidljiva; skrivena je i dešava se u slučaju kada onaj ko postupa diskriminatorски zapravo ne želi da takvo diskriminatorско postupanje bude vidljivo. Naravno da je samim tim ovakva vrsta diskriminacije nekada i teško uočljiva kao i teže dokaziva jer se u pravilu krije iza prividno ravnopravnog tretmana, iako je stvarni cilj zapravo diskriminacija.

Zakon prepoznaje i definira i druge oblike diskriminacije i to: uznemiravanje, spolno uznemiravanje, mobing, segregaciju, izdavanje naloga drugima za vršenje diskriminacije i podsticanje na diskriminaciju.

Primjeri oblika diskriminacije:

GOVOR – kada govorite nešto što drugu osobu stavlja u nepovoljan položaj, npr. “Ma te žene nemaju pojma!” ili pozivi na linč na društvenim mrežama koji su govor mržnje;

PONAŠANJE – kada osobi sa invaliditetom onemogućimo tehnički prilazak nekoj zgradi;

DIREKTNO ODUZIMANJE PRAVA – onemogućavanje osobi romskog porijekla da upiše školu samo zato što je romskog porijekla.

Diskriminacija može biti:

Individualna i/ili strukturalna (neke države diskriminiraju žene oduzimajući im pravo glasa ili pravo da samostalno odlučuju da li će roditi dijete ili ne).

RODNO ZASNOVANO NASILJE

Vježba 5

Cilj: Upoznati se sa značenjem termina rodno zasnovano nasilje i različitim oblicima istog.

Preporučeno vrijeme: 30 minuta.

Potreban materijal: Hamer papiri.

Koraci:

Podijeliti učesnike/ce u tri grupe, na tri hamer papira napisati: 1. Na šta pomislite kad čujete riječ nasilje? 2. Sa kojim oblicima nasilja ste upoznati? 3. Koje su posljedice nasilja?

Pitanja za diskusiju: Šta za vas predstavlja nasilje? Koji oblici nasilja postoje? Da li ste čuli za neko nasilje u vezama mladih u vašoj školi i/ili sredini u kojoj živite? Za kakve slučajeve ste čuli? Razmislite da li ste vi nekad vršili nasilje nad nekim, bar nesvjesno?

Primjeri nasilja: fizičko, psihičko, verbalno, ekonomsko, seksualno.

Predstaviti informaciju o tome šta je rodno zasnovano nasilje i koji oblici nasilja postoje.

Pojam rodno zasnovano nasilje može se koristiti da bi se opisao bilo koji oblik nasilja – fizičkog, seksualnog, psihološkog, ekonomskog ili sociokulturalnog – koje ima negativan učinak na fizičko ili mentalno zdravlje, razvoj i identitet osobe, i koje je posljedica rodno uzrokovane neravnopravnosti. Nasilje je svjesno narušavanje psihičkog ili fizičkog integriteta druge osobe.

Rodno zasnovano nasilje je usmjereno prema osobi zbog roda ili spola. Rodno zasnovano nasilje pogađa i muškarce. Na primjer, dječaci i muškarci koji ne pokazuju tradicionalne „muške osobine“ doživljavaju rугanje i nasilje. Međutim, rodno zasnovano nasilje više pogađa djevojke i žene i zato se često govori o nasilju protiv žena (Vijeće Europe, 2009). U svakom slučaju, rodno zasnovano nasilje predstavlja ozbiljnu prepreku postizanju ravnopravnosti žena i muškaraca i predstavlja kršenje ljudskih prava.

Rodno zasnovano nasilje postoji u svim zemljama bez obzira na kulturu, klasu, nivo obrazovanja, nacionalnost i porijeklo.

Dodatna aktivnost

Cilj: Prepoznati potencijalno nasilnu vezu i/ili nasilno ponašanje.

Preporučeno vrijeme: 30 minuta.

Potreban materijal: Hamer papiri.

Koraci:

Ponudite par primjera ponašanja osoba u nasilnim vezama i pozovite grupu da na hamer papiru dodaju oblike ponašanja za koje oni smatraju da mogu ukazati na nasilje u vezi.

Primjeri ponašanja potencijalnih žrtava nasilja: osoba zašuti i čini se nervoznom kad joj je partner/partnerica u blizini. Osoba izgleda kao da se boji da ga/je ne naljuti. Osoba redovno šalje slike partneru/partnerici da dokaže sa kim je i gdje je. Osoba ima modrice ili ožiljke za koje nalazi izgovore. Osoba mijenja svoj stil oblačenja i svoje društvo (npr. djevojka se više

ne druži sa mladićima). Osoba izlazi sa predavanja da se javi na telefon partner/ici jer ne smije da se ne javi. Osoba počinje da se izoluje od svojih dugogodišnjih prijatelja/ica. Osobi je partner/ica razbio ili razbila telefon što on/ona objašnjava da je sam/a kriva...

Primjeri ponašanja potencijalnih počinitelja: osoba ne dozvoljava svom partneru/ici da priča. Osoba traži redovne slike partnera/partnerice da vidi sa kim je i gdje je....

Nakon što izlistate sve oblike ponašanja koji bi mogli ukazati na nasillje u vezi iz perspektive žrtve i počinitelja, pozovite učesnike/ce da naprave spisak ponašanja koji ukazuju na kvalitetnu vezu.

Primjeri: osoba slobodno izražava svoja osjećanja ili ih zadržava za sebe. Osoba ima pravo izraziti svoje mišljenje. Osoba se osjeća sigurno. Osoba osjeća da se njen partner/ica prema njemu/njoj odnose na poštovanjem. Osoba ima vremena za sebe. Osoba izgovara NE kada osjeća da je to potrebno. Osoba se ne boji prekinuti vezu...

Povedite diskusiju o tome koliko je njihovih vršnjaka trenutno u potencijalno nasilnim vezama i kako mogu pomoći tim osobama? Koji je pravi pristup? Koji su oblici pomoći dostupni?

Primjeri:

Slušanje bez osude. Pružanje podrške. Identifikacija i nazivanje nasilnog ponašanja nasilnim ponašanjem. Podsticanje osobe da se obrati za pomoć. Djeljenje informacija o postojanju SOS telefona...

Zaključci iz ove vježbe:

1. Kako prepoznati žrtvu i počinitelja nasilja ili nasilnu vezu?

2. Kako prepoznati kvalitetnu vezu?

3. Kako pomoći žrtvi nasilja?

(Možete iskoristiti za kampanju protiv nasilja u vezama mladih i distribuirati putem društvenih mreža.)

ZAVRŠNI KRUG

Na kraju svake radionice pozovite učesnike/ce da podijele sa grupom šta su naučili, šta ih je iznenadilo, šta im je bilo otprije poznato.

PRILOG 1

LOV

Podijelite zadatke u krugu grupe; ko zapisuje, da li jedna grupa traži auta, druga ljude, itd. Izadite iz prostorije/zgrade u kojoj se obavlja obuka i pokušajte što brže da pronađete osobe na spisku te da zapišete svoje opservacije.

1. 6 osoba, 3 muškaraca i 3 žene

(Kako izgledaju, kako su obučeni, šta nose u rukama ili na ramenu/ima, kako hodaju, kako pričaju?)

2. 6 vozila, odnosno vozača/ica

(Ko vozi, ko su putnici/ce?)

PRILOG 2

Kojeg je spola ova osoba?

Osoba koja se bavi arhitekturom, u braku, ima dvoje djece, voli skijanje i klizanje i povremeno provodi vikende na planini. Voli da nosi kratku frizuru. Obožava da čita o duhovima i vanzemalcima.

Osoba koja studira filozofiju i planira da upiše pravni fakultet, ima 23 godine, trenutno u dugoj vezi, volontira u lokalnim udruženjima, voli da pleše i gleda stare filmove i vježba u teretani.

Osoba koja ima 68 godina, u penziji nakon predavanja Engleskog jezika u srednjoj školi, u braku, ima 3 djece i 5 unučadi. Voli baštovanstvo, Šekspira i muziku.

Osoba koja je završila DIF, trenira lokalni košarkaški tim, ima 26 godina. U braku, nema djece, također voli da svira klavir i slika.

Osoba kojoj je 8 godina i u trećem je razredu osnovne škole. Želi da se bavi arheologijom, uči njemački vikendom. Voli da igra video igrice.

Osoba koja ima 14 godina, planira studirati razrednu nastavu, voli lov, ribolov i planinarenje. Voli da gleda naučnu fantastiku.

Osoba koja popravljala auta, ima 22 godine, uživa u plivanju, nije u vezi, ne izlazi na sastanke. Omiljeni film: „Prohujalo s vihorom“.

Osoba koja studira psihologiju, ima 18 godina, planira da se bavi psihologijom. Ne puši i ne pije. Omiljeni TV program: Zadruga.

Preispitivanje ličnih stavova

1	2	3	4	5
Skroz ugodno	Ugodno	Neutralno	Neugodno	Skroz neugodno
_____				Saznao/la si da je otac jedne tvoje prijateljice odlučio dati otkaz da se može brinuti u o djeci i preuzeti kućne obaveze.
_____				Kod doktora/ice si koji/a je drugog spola od tebe, a želiš da razgovaraš o intimnom zdravlju.
_____				Vidiš dječaka kako se igra sa Barbikom.
_____				Vidiš djevojčicu kako se igra sa automobilima.
_____				Vidiš poslovnog čovjeka na manikiru u kozmetičkom salonu.
_____				Vidiš dvije djevojke koje se tuku.
_____				Vidiš dva mladića kako se tuku.
_____				Bojiš se letenja, u avionu si i saznaješ da avionom pilotira mlada žena.

PRILOG 3 str.2

1. Osjećate li se iznenađeno, razočarano ili zadovoljno svojim rezultatom? Zašto?
2. Razmislite o svojim prijateljima i porodici i o tome kako bi oni popunili upitnik. Mislite li da bi njihovi odgovori bili slični ili različiti od vaših? Zašto?
3. Koja su vaša iskustva mogla doprinijeti načinu na koji ste odgovarali na pitanja?
4. Šta znači ako neko napiše da se osjeća nelagodno u situacijama opisanim u upitniku? Da li to znači da osoba ima predrasude o određenim društvenim grupama? Zašto ili zašto ne?

RESURSI:

ARSBiH: CEDAW izvještaj BiH, <https://www.arsbih.gov.ba>

Agencija za statistiku (2021): Žene i muškarci, Tematski bilten , <http://www.bhas.ba>

ARSBiH (2019), Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25

ARSBiH (2020), Utjecaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/09/Uticaj-rodne-podjele-porodi%C4%8Dnih-i-ku%C4%87anskih-poslova-na-profesionalni-%C5%BEivot-zaposlenih-%C5%BEena-u-BiH.pdf>

Bajraktarović, Mirko. 1966. Problem tobelija (virdžina) na Balkanskom poluostrvu. Glasnik etnografskog muzeja, vol. 28-29: 273-285

Bašić, M. (2005): Ekonomija BiH: teorija i empirija, Sarajevo: Ekonomski fakultet.

Bijelić, Cesar, CESI (2014) Nasilne veze su bezveze, [Nasilne veze su bezveze - CESI](#)

Butler, J. (2005): Raščinjavanje roda, Sarajevo: Šahinpašić.

Čaušević, Jasmina i Zlotrg, Sandra, "Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima", (2011) <http://www.lingvisti.ba/download/f1be4a84-964b-4073-8557-1bd04245b1dc.pdf>

Čapo Žmegać, Jasna et al 1988. Etnografija Svagdan i blagdan hrvatskoga puka, Zagreb, Matica Hrvatska.

Ćurak, N. (2004): Dejtonski nacionalizam, Sarajevo: Buybook.

Friedl, E. (2003): Spor o determinantama polnih uloga, u: Papić, Ž. i Sklevicky,

Gender centar FBiH: Izvještaj o primjeni UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena za Federaciju

Giddens, A. (2003): Sociologija, Beograd: Ekonomski fakultet.

Gušić, Marijana.1976. Pravni položaj ostajnice virdžineše u stočarskom društvu regije

Kadribašić i dr., Polazna studija o barijerama političkom učešću žena u Bosni i Hercegovini, UN Women i UNDP, 2020, dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/baseline-study-on-barriers-to-political-participation-of-women-in-bosnia-and-herzegovina>

L. (ur.): Antropologija žene, Beograd: Biblioteka XX vek, 31-50.

Likok, E. (2003): Položaj žene u egalitarnom društvu: implikacije po društveni razvoj: Papić, Ž. i Sklevicky, L. (ur.): Antropologija žene, Beograd: Biblioteka

MacKinnon, K. (2009): Razlika i dominacija: O spolnoj diskriminaciju

Magetis, R. (2001): Ženske studije, Sarajevo: Magistrat.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (2015), Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja, <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/priru%C4%8Dnik-za-prevenciju-rodno-zasnovanog-nasilja>

Mujkić, A. (2007): Mi, građani etnopolisa, Sarajevo: Šahinpašić.

Ortner, Š. (2003): Žena spram muškarca kao priroda spram kulture?

OSCE Rezultati istraživanja o dobrobiti i sigurnosti žena, https://www.osce.org/files/f/documents/e/1/439070_0.pdf

Papić, Ž. (2007): Integritet u rekonstrukciji. Korupcija, efikasnost i održivost u postratnim zemljama, Sarajevo: IBHI.

Papić, Ž. i Sklevicky, L. (2003): Antropologija žene - novi horizonti i analize polnosti u društvu, u: Antropologija žene, Beograd: Biblioteka XX vek.

Porodični zakon FBiH, "Službene novine FBiH", br. 35/05.

Sen, A. (2012): Razvoj kao sloboda, Zagreb: Algoritam.

Šarčević, Predrag. 2006. Virdžina - žena koje nema; via <http://www.qweeria.com/trans.aspx?id=3632>

UN (1979): Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, u: Čitanka ljudskih prava (2001), Sarajevo: Centar za ljudska prava.

UN Women (2019), Istraživanje o medijskom izvještavanju https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2019-11/Istrazivanje_o_medijskom_izvjestavanjuUNWOMEN_BiH_BHS.pdf

UN Women (2021), Profil rodne ravnopravnosti BiH: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/7/UNW%20Profil%20rodne%20ravnopravnosti%20BiH.pdf>

UNDP (2007): Socijalna isključenost u BiH – Izvještaj o humanom razvoju.

UNICEF (2009) Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini dostupan na: <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taji/analiza-situacije-izvje%C5%A1taj-o-stanju-ravnopravnosti-spolova-u-bosni-i-hercegovini>

Vehabović, F., Izmirlija, M., Kadribašić, A. (2010): Komentar Zakona o zabrani diskriminacije sa objašnjenjima i pregledom prakse u uporednom pravu, Sarajevo: Centar za ljudska prava.

Williams, W.W. (2003): Kriza ravnopravnosti: neka razmišljanja o kulturi, sudovima i feminizmu

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst ("Službeni glasnik BiH" br. 32/10)

Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik BiH", broj 59/09)

- Šarčević, Predrag. 2006. Virdžina-žena koje nema, via <http://www.qweeria.com/trans.aspx?id=3632>
- UN (1979): Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, u: Čitanka ljudskih prava (2001), Sarajevo: Centar za ljudska prava.
- UN Women (2019), Istraživanje o medijskom izjašavanju, https://bosniaherzegovina.un.org/sites/default/files/2019-11/Istraživanje_o_medijskom_izjašavanjuUNWOMEN_BiH_BHS.pdf
- UN Women (2021), Profil rodne ravnopravnosti BiH: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/7/UNNW%20Profile%20rodne%20ravnopravnosti%20BiH.pdf>
- UNDP (2007): Socijalna isključenost u BiH – Izvještaj o humanom razvoju.
- UNICEF (2009) Izvještaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini dostupan na <https://www.unicef.org/bih/izvje%C5%A1taj/analiza-situacije-izvje%C5%A1taj-o-stanju-ravnopravnosti-spolova-u-bosni-i-hercegovini>
- Vehabović, F., Izmirlija, M., Kadribašić, A. (2010): Komentar Zakona o zabrani diskriminacije sa objašnjenima i pregledom prakse u uporednom pravu, Sarajevo: Centar za ljudska prava.
- Williams, W.W. (2003): Kriza ravnopravnosti: neka razmišljanja o kulturi, sudovima i feminizmu
- Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – precišćen tekst ("Službeni glasnik BiH" br. 32/10)
- Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni glasnik BiH", broj 59/09)

Giddens, A. (2003): Sociologija, Beograd: Ekonomski fakultet.

Gušić, Marijana. 1976. Pravni položaj ostajnice virdžineše u stočarskom društvu regije

Kadribasić i dr., Polazna studija o barijerama političkom učešću žena u Bosni i Hercegovini, UN Women i UNDP, 2020, dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/baseline-study-on-barriers-to-political-participation-of-women-in-bosnia-and-herzegovina>

L. (ur.): Antropologija žene, Beograd: Biblioteka XX vek, 31-50.

Likok, E. (2003): Položaj žene u egalitarnom društvu: implikacije po društveni razvoj, : Papic, Ž. i Sklevicky, L. (ur.): Antropologija žene, Beograd: Biblioteka

Mackinnon, K. (2009): Razlika i dominacija: O spolnoj diskriminaciji

Magezis, R. (2001): Ženske studije, Sarajevo: Magistrat.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (2015), Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja, <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/prirucnik-za-prevenciju-rodno-zasnovanog-nasilja>

Mujkić, A. (2007): Mi, građani etnopolisa, Sarajevo: Šahinpašić.

Ortner, Š. (2003): Žena spram muškarca kao priroda spram kulture? :

OSCE Rezultati istraživanja o dobrobiti i sigurnosti žena, https://www.osce.org/files/f/documents/e/1/439070_0.pdf

Papic, Ž. (2007): Integritet u rekonstrukciji. Korupcija, efikasnost i održivost u postratnim zemljama, Sarajevo: IBH.

Papic, Ž. i Sklevicky, L. (2003): Antropologija žene - novi horizonti i analize polnosti u društvu, u: Antropologija žene, Beograd: Biblioteka XX vek.

Porodični zakon FBiH, "Službene novine FBiH", br. 35/05.

Sen, A. (2012): Razvoj kao sloboda, Zagreb: Algoritam.

RESOURCES:

ARSBiH: CEDAW izvještaj BiH, <https://www.arsbih.gov.ba>

Agencija za statistiku (2021): Žene i muškarci, Tematski bilten, <http://www.bhas.ba>,

ARSRBiH (2019). Izvještaj o napretku u primjeni Platforme za deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking+25

ARSBIH (2020), 'Utičaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini', <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/09/Utičaj-rodne-podjele-porodi%C4%8Dnih-i-ku%C4%87anskih-poslova-na-profesionalni-%C5%BEivot-zaposlenih-%C5%BEena-u-B-i-H.pdf>

Bajraktarović, Mirko. 1966. Problem tobelijā (virdžina) na Balkanskom poluostrvu. Glasnik etnografskog muzeja, vol. 28-29 : 273-285

Basić, M. (2005): *Ekonomija BiH: teorija i empirija*, Sarajevo: Ekonomski fakultet.

Bijelić, Cesar, CESI (2014) Nasilne veze su bezveze, Nasilne HYPERLINK "http://www.cesi.hr/nasilne-veze-su-bezveze/" HYPERLINK "http://www.cesi.hr/nasilne-veze-su-bezveze/" veze HYPERLINK "http://www.cesi.hr/nasilne-veze-su-bezveze/" HYPERLINK "http://www.cesi.hr/nasilne-veze-su-bezveze/" su HYPERLINK "http://www.cesi.hr/nasilne-veze-su-bezveze/" HYPERLINK "http://www.cesi.hr/nasilne-veze-su-bezveze/" bezveze HYPERLINK "http://www.cesi.hr/nasilne-veze-su-bezveze/" - CESI

Butler, J. (2005): Raščinjavanje roda, Sarajevo: Šahinpašić.

Čaušević, Jasmina i Zlotog, Sandra, "Načini za prevladavanje diskriminacije u jeziku u obrazovanju, medijima i pravnim dokumentima", (2011) <http://www.lingvisti.ba/download/f1be4a84-964b-4073-8557-1bdd04245b1dc.pdf>

Čapo Zmegac, Jasna et al 1988. Etnografija Svaġdan i blagdan hrvatskoga puka, Zagreb, Matica Hrvatska.

Čurak, N. (2004): Dejtonski nacionalizam, Sarajevo: Buybook.

Friedl, E. (2003): Spor o determinantama polnih uloga, u: Papić, Z. i Sklevický,

Gender centar FBiH: Izvještaj o primjeni UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena za Federaciju

APPENDIX 3 p2

1. Do you feel surprised, disappointed or satisfied with your results? Why?

2. Think about how your friends and family would fill in this questionnaire. Do you think their answers would be similar to yours or different? Why?

3. What experiences you had may have contributed to the way you answered those questions?

4. What does it mean if someone answers that they feel uncomfortable in the situations described in this questionnaire? Does that mean that the particular person had prejudices towards certain social groups? Why or why not?

APPENDIX 3 p1
Questioning personal attitudes

1	Completely comfortable
2	Comfortable
3	Neutral
4	Uncomfortable
5	Completely uncomfortable

_____ You found out that your friend's father has quit his job to stay home and take care of his children and his household.

_____ You are visiting a doctor who is an opposite sex from you, and you wish to discuss intimate health.

_____ You see a boy playing with a Barbie doll.

_____ You see a girl playing with cars.

_____ You see a businessman in a beauty parlor.

_____ You see two girls fighting.

_____ You see two boys fighting.

_____ You fear flying, but you are in a plane and find out that the pilot is a young woman.

APPENDIX 2

What is the sex of this person?

- A person who works in architecture, is married, has two children, likes skiing and skating and occasionally spends weekends on the mountain. They like to wear their hair short. They love to read about ghosts and aliens.
- A person studying philosophy and planning to go to law school, 23 years old, currently in a long-term relationship, volunteers at local associations, likes to dance and watch old movies, and works out at the gym.
- A person who is 68 years old, retired after teaching English in secondary school, married, has 3 children and 5 grandchildren. They like gardening, Shakespeare and music.
- A person who graduated for a Faculty of Physical Education, coaches a local basketball team, is 26 years old. Married, no children, also likes to play the piano and paint.
- A person who is 8 years old and in the third grade of primary school. They wish to study archaeology, they study German on weekends. They like to play video games.
- A person who is 14 years old, plans to study to become a teacher, likes hunting, fishing and hiking. They like to watch science fiction.
- A person who repairs cars, is 22 years old, enjoys swimming, is not in a relationship, does not go out on dates. Favorite movie: Gone with the Wind.
- A person who is studying psychology, is 18 years old, plans to study psychology. They don't smoke or drink. Favorite TV program: 'Zadruha'.

APPENDIX 1

HUNT

Divide the tasks among the groups, who will take notes, whether one group is looking for cars, the other looking for people, and so on. Leave the room/building where the training takes place and try to find the people on the list as quickly as possible and write down your observations.

1. 6 persons, 3 men and 3 women

(how do they look like, what do they wear, what do they carry in their hands or shoulder/s, how do they walk, how do they talk)

2. 6 cars, that is male or female drivers (who is driving, who are the passengers)

THE FINAL ROUND

At the end of each workshop, invite the participants to share with the group what they learned, what surprised them, what they already knew.

- Examples of behavior of potential victims of violence: The person becomes silent and seems nervous when their partner is around. The person looks as if they are afraid of making them angry. A person regularly sends pictures to their partner to prove who they are with and where they are. A person has bruises or scars, for which they find excuses. A person changes their style of dressing and their company (for example, a girl no longer hangs out with boys). The person leaves the lecture to answer the phone of their partner because they must answer. The person begins to isolate themselves from their longtime friends. The person's partner broke the phone, which they explain is their own fault...

- Examples of the behavior of potential perpetrators: The person does not allow their partner to talk. A person searches for regular pictures of their partner to see who they are with and where they are...
- After you have listed all forms of behavior that could indicate violence in a relationship from the perspective of the victim and the perpetrator, invite the participants to make a list of behaviors that indicate a quality relationship.

- Examples: A person freely expresses their feelings or keeps them to themselves. A person has the right to express their opinion. A person feels safe. A person feels that their partner treats them with respect. A person has time for themselves. A person says NO when they feel it is necessary. A person is not afraid to end the relationship...

- Lead a discussion about how many of their peers are currently in potentially abusive relationships and how they can help those people? What is the right approach? What forms of assistance are available?
- Examples: Listening without judgment. Providing support. Identification and calling violent behavior for what it is, violent behavior. Encouraging the person to reach out for help. By sharing information about the existence of the SOS hotlines...

Conclusions from this exercise: 1. how to recognize the victim and the perpetrator of violence or a violent relationship 2. how to recognize a quality relationship 2. how to help a victim of violence can be used for a campaign against violence in youth relationships and distributed via social networks.

live? What kind of cases have you heard about? Think about whether you have ever done violence to someone, at least unintentionally?

Forms of violence: physical, psychological, verbal, economic, sexual

- Present information about what gender-based violence is and what forms of violence exist.

The term gender-based violence can be used to describe any form of violence – physical, sexual, psychological, economic or socio-cultural – that has a negative effect on a person's physical or mental health, development and identity, and that is a consequence of gender-based inequity. Violence is a conscious violation of the mental or physical integrity of another person.

Gender-based violence is directed at a person because of their gender or sex. Gender-based violence also affects men. For example, boys and men who do not display traditional "masculine traits" experience ridicule and violence. However, gender-based violence affects girls and women more and that is why it is often referred to as violence against women (Council of Europe, 2009). In any case, gender-based violence is a serious obstacle to achieving equity between women and men and is a violation of human rights.

Gender-based violence exists in all countries, regardless of culture, class, level of education, nationality and origin.

Additional activity

Aim: Recognize a potentially violent relationship and/or violent behavior

Recommended time: 30 minutes

Necessary materials: Hammer papers

Steps:

- Offer some examples of the behavior of people in violent relationships and invite the group to add on the hammer paper the types of behavior that they think may indicate violence in that relationship.

segregation, issuing orders to others to discriminate and encouraging discrimination.

Examples of forms of discrimination:

SPEECH - when you say something that puts the other person in a disadvantageous position, for example "Those women have no ideal" or calls for lynching on social media, which are considered hate speech;

BEHAVIOR - when we prevent a disabled person from technically approaching a building;

DIRECT REVOCATION OF RIGHTS – preventing a person of Roma origin from enrolling in school just because they are of Roma origin.

Discrimination may be:

Individual and/or Structural (some countries discriminate against women by depriving them of the right to vote or the right to decide independently whether to give birth to a child or not);

GENDER-BASED VIOLENCE

Exercise 5

Aim: Get introduced to the meaning of the term gender-based violence and its different forms.

Recommended time: 30 minutes

Necessary materials: Hammer papers

Steps:

- Divide the participants into three groups, write on three hammer papers: 1. What do you think of when you hear the word violence? 2. What forms of violence are you familiar with? 3. What are the consequences of violence?
- Questions for discussion: What does violence represent for you? What forms of violence exist? Have you heard of any violence in youth relationships in your school and/or the environment in which you

The law recognizes and defines other forms of discrimination, namely: harassment, sexual harassment, mobbing,

real goal is actually discrimination.

well as difficult to prove, because, as a rule, it is hidden behind an apparently equal treatment, even though the discriminatory treatment to be visible. Of course, this kind of discrimination is sometimes difficult to notice as and occurs in the case when the person who acts in a discriminatory manner does not actually want such However, a much bigger problem is indirect discrimination, which is not visible at a first glance, is hidden

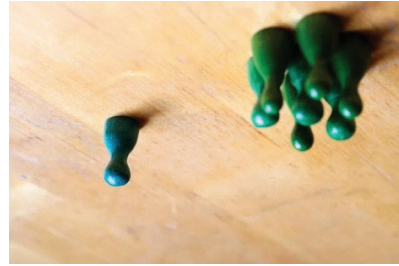
views, and making a difference between certain persons often justify it with some "higher" goals. Immediate or direct discrimination is generally easily recognizable and visible because those who act in a discriminatory manner do not hide their behavior. Sometimes they will publicly represent and defend their

FORMS OF DISCRIMINATION

and/or another sphere. DISCRIMINATION is any distinction, exclusion or deprivation that is made on the basis of sex, and with the consequence or purpose of endangering or preventing the acquisition or realization (and on the basis of the equality of men and women) of human rights and basic freedoms in the political, economic, social, cultural, civil

Discrimination is equal treatment of unequals, and unequal treatment of equals!

Image 13. Presentation of exclusion as a form of discrimination, Source: Google

- Present information about what discrimination is and what forms of discrimination exist.

Exercise 4 (alternative)

Aim: Get introduced to the meaning of term discrimination and its different forms.

Recommended time: 25 minutes

Necessary materials: 2 scenarios

Steps:

- Divide the participants into two groups and assign one scenario to each group. The instructions for the participants are that they can divide the roles among themselves, that the goal of this exercise is to show us the situation on paper. They can give themselves names, dialogues, whatever they wish.
 - a) She comes to an interview for a job in the IT sector. The position is at the help desk and the candidate (as stated in the job advertisement) is expected to participate in the maintenance of all computer equipment in their organization, including minor repairs, replacements and settings. She has the specified experience that the employer is looking for, but she has not been employed for two years. She got pregnant during her last employment and lost her job. The employer wants to know if the small child will interfere with her business duties and if she is planning another pregnancy. The employer also asks questions about the candidate's physical fitness to carry and transport equipment.
 - b) Every day after class in the technical office, the teacher asks the boys to stay longer because together they would unpack the equipment, put away and pick up the cables, and put the tables back in their places. She asked the boys to stay longer because it was already late and because the boys were stronger. The girls can go home right after class, but they are expected to prepare and bring refreshments tomorrow. She let the girls go home earlier so they don't have to come back after dark and they are better at cooking anyway. One boy rebels because he wants to return home earlier and not after dark.
- Both groups will perform the scenario for other participants who will be spectators. After the performance of each of the scenarios, the leader asks the participants: What did you see? Is this acceptable? Is this discrimination?

DISCRIMINATION

Exercise 4

Aim: Get introduced to the meaning of the term discrimination and its different types.

Recommended time: 30 minutes

Necessary materials: Hammer papers, Flipchart

Steps:

- Divide the participants into three groups, write on three hammer papers: 1. What do you think of when you hear the word discrimination? 2. What forms of discrimination are you familiar with? 3. What are the consequences of discrimination?
- Discussion questions: What does discrimination mean to you? What forms of discrimination exist? Is discrimination violence? What forms of violence does it include? Have you heard of any discrimination in your school and/or the environment in which you live? What kind of cases have you heard about? Does labelling fall into discrimination? In what way? Think about whether you have ever discriminated against someone, at least unconsciously? What type of discrimination does this situation represent? What consequences does discrimination have on you and on other people? Does the media discriminate, and if yes, in what way?
- Examples of discrimination against women in BiH society for discussion: Are women in BiH paid less than men for the same job? Are they equally represented in politics? Do they have the ability to be spiritual leaders? Do they experience sexual harassment at school and at work? Are they asked questions about family planning during job interviews? Do they issue diplomas in the masculine gender?
- Present information about what discrimination is and what forms of discrimination exist.

If such statements are spoken or written in a public space, then in addition to the psychological, this type of violence can also have a social component.

****Unlike stereotypes, prejudices are more intense attitudes, accompanied by emotions (very often hatred) and readiness for action. When we include emotional competence in a stereotype and shape our behavior based on it, the stereotype becomes prejudice which leads to discrimination.**

Additional activity

Aim: Questioning personal prejudices

Recommended time: 15 minutes

Necessary materials: Printed questionnaires. (Appendix 3)

Steps:

- Distribute the questionnaires to the participants and explain that they should first look at the first page of the assignment. To look at each statement and rate how they feel about that statement on a scale of 1 to 5 (1-completely comfortable to 5-completely uncomfortable).
- Explain to the participants that all feelings are ok and that they will not share the results with the rest of the group. That, the purpose of this exercise is to make them aware of their own prejudices. Share with the group an example of your "completely uncomfortable" and mention that all of you are products of the society in which you live.
- Invite the participants to turn the sheet and answer the questions. Note once again that if they answered the questions with a completely uncomfortable voice that it does not mean that they are a bad person full of prejudices but someone who knows themselves and the reasons for thinking in a certain way.

- Present the definitions of gender stereotypes and prejudices.
- are feminine. Does it have to do with some of our generalized beliefs about the sexes?

Exercise 3 (alternative)

Aim: Understanding the presence of gender stereotypes and prejudices

Recommended time: 30 minutes

Necessary materials: Printed sheets with descriptions of people. (Appendix 2)

Steps:

- Distribute sheets with descriptions of people to all participants and ask them to mark on the paper whether these people are male or female. For example, description A person who: studies philosophy and plans to enter law school, is 20 years old, currently in a long-term relationship, participates in local politics, likes to dance and watch old movies and works out at the gym.
- Together, start reading the descriptions of the people offered and ask the group who guessed that the person in question is a man or a woman. Why? Based on what? (note there are no biological characteristics in the descriptions).
- Whether, and to what extent, our assumptions that people are men or women have to do with some generalized beliefs we have about women or men (for example, which man watches the show 'Zadruga').
- Present the definitions of gender stereotypes and prejudices.

GENDER STEREOTYPES are generalized beliefs about typical characteristics of women or men, such as beliefs about physical characteristics, personality traits, business preferences or emotional predispositions of women and men.

GENDER PREJUDICE is any statement or behavior based on stereotypes of separate roles for boys and girls.

GENDER STEREOTYPES AND PREJUDICES

Exercise 3

Aim: Understanding the presence of gender stereotypes and prejudices

Recommended time: 30 minutes

Necessary materials: Printed color pictures of tools, objects, clothes that are used to do a certain job (for example, ballet shoes, painting brush, airplane, hair cutting scissors, pots, and so on). Do not show those pictures to participants in advance. Flipchart.

Image 13. Stethoscope and ballet shoes, Source: Google Images

Steps:

- Explain to the participants that you are playing pantomime. That each of them will get a picture with an object, tool, clothes used to perform a certain job, and they should pantomime that job to the group and the rest of the group should guess which job it is. The person who guesses the job has the next turn.
- On the flipchart, write down the spoken occupations, for example, doctor, hairdresser, ballerina, gymnast, teacher, car mechanic. Write occupations as you hear them.
- Lead a conversation about how many occupations they guessed are masculine, and which occupations

GENDER RELATIONS are the social relations between men and women that shape access to and control over resources.

Gender roles and responsibilities: Gender defines the roles and responsibilities that women and men, girls and boys have in a given context and culture: roles at home/household, at school, at the workplace, in the community, in a political organization, in government, and so on. Such roles and responsibilities vary by gender. In many contexts, women are expected to primarily take care of family and children, while men are predominantly in the public sphere and the labor market. However, in some cultures men take on more and more responsibility in the private sphere and women do the same in the public sphere.

Productive and reproductive work: Women and men have several roles related to their work. Productive work refers to any job that generates income, most often outside the household sphere, that is, on the labor market. In the household sphere, productive work most often occurs as work in agricultural farms, where men are more often the bearers of control over production and financial resources, and women are more often helping members of the household, whose work is generally less valued and often not considered. Reproductive work refers to household work, raising children, cooking, cleaning and other domestic tasks. In our country, this is predominantly the responsibility of women, but men also often perform reproductive work, for example taking care of home repairs or washing cars. Reproductive work generally does not generate any income, but it affects the family and social economy. Community work refers to work and time devoted to political, religious or social activities in organizations or other activities in which women and men participate. Usually, men's engagement in community work is valued more than women's engagement.

Access to and control over resources: Resources are means and goods, including: economic (household income, property), productive (land, equipment, tools, labor, credit, and such), political (leadership, information and organizational skills), time. Access to resources implies that women and men use and benefit from resources (material, financial, human, social, political, and such). Control over resources implies that both men and women can gain access to resources and make decisions about the use of those resources. For example, control over land means that women can access land (use it), own land (can hold legal title), and make decisions about whether to sell or rent the land. Uses relate to economic, social, political and psychological, and they arise from the use of resources, including the satisfaction of both practical needs (food, housing) and strategic interests (education and training, political power).

a personal perspective, but that they answer from the perspective of society, what Bih society expects from men/young men and women/young women.

- Ask the group that was assigned a hammer with the inscription "Be a man", what this message "Be a man" means to them.
- How are men different from women? (expect answers like stronger, more muscular...), How does a real man feel? (expect answers powerful, confident...), How do real men express their feelings? (expect responses with noise, silence...), How do real men behave in relationships? (expect answers such as aggressive, dominant...) What jobs does a real man do? What is his role in the family?
- Let them stick the answers to the questions on a hammer with the inscription Be a man.

- Ask the group that was assigned a hammer with the Behave like a lady sign, what this message Behave like a lady means to them.

- How do women differ from men? (expect answers such as softer, more beautiful...), How does a real woman feel? How do real women express their feelings? (expect the answers crying, silence...), How do real women behave in relationships? (expect answers jealousy, childishly...), What jobs does a real woman do? What is her role in the family?

- They should stick the answers to the questions on a hammer with the inscription Behave like a lady.
- What happens to people who do not fit into these expectations? How does society treat them?

- Try to lead the group to the conclusion that these are social expectations that are not realistic, and that society punishes those who step out of their assigned gender roles (sometimes the punishments are greater for men who, according to society's views, do not fit into gender roles or, for example, behaving in a feminine manner).

- Present definitions of gender norms, roles and relationships.

GENDER NORMS are a set of prescribed expectations that a society places before an individual.

GENDER ROLES are a collection of characteristics, ways of behaving, attitudes, activities, norms, obligations and expectations that a certain society or culture assigns and demands from people in regard to their gender.

- Explain to the participants that they should not be guided only by their own experiences and lives but should try to see the responsibilities and privileges from the perspective of the wider traditional society.
- During the work, help the participants list examples of the privileges and responsibilities of men/young men and women/young women in our society (for example, military duty, contraception, housework, raising children, financial responsibility, and so on).
- After the participants have written the examples on the hammer papers, place the hammer papers on the wall for everyone to see. Line up the hammers papers by putting Men/Young men - Privileges and Women/Young women Responsibilities and vice versa next to each other and start a discussion.
- Encourage the participants to share with the group what they see and try to lead the discussion in the direction of recognizing the unequal division of labor (if any) and the fact that the privileges of one sex are the responsibilities of the other sex and vice versa.
- How does this presentation of privilege and responsibility affect the distribution of power, who has power?
- Present definitions of gender norms, roles and relationships.

Exercise 2 (alternative)

Aim: Understand gender roles and social expectations

Recommended time: 20 minutes

Necessary materials: 2 hammer papers with titles 1. Be a man 2. Behave like a lady, post-its, and pencils/pens

Steps:

- Divide the participants into two groups and assign them hammer paper with one of the inscriptions. Try to have both boys and girls in both groups. Remind them that they do not answer the questions from

The pictures show two people who were born with the biological characteristics of a woman and were raised and socially accepted as men. One of the best proofs of gender as a social construct is the existence of 'virdžina'.

'Virdžina' is a cultural phenomenon and an old custom related to the areas of northern Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Kosovo and northern Albania. According to this custom, in families without a "male head", a female child, at the request of her parents or the wider community, assumes the role of a man, vowing celibacy. As for religious affiliation, the phenomenon is represented by members of all three religions present in these areas, among Orthodox, Catholics and Muslims.

Social conditions in some areas of the Balkans led to the appearance of women who renounced their female identity and assumed a male one. They can be divided into three groups: recluses - girls from birth raised as boys whose true gender used to remain a secret until the end of their lives, 'virdžina' - girls who in adulthood renounce marriage and assume the role of a man due to family needs, and 'tombella' - women who, out of their own desire to remain celibate, decide to vow virginity and live as members of the opposite sex. In all the mentioned categories of women-men, due to a great distance from femininity, aversion towards the female gender in general was very often developed, and almost misogyny arose because they were given greater rights and respect when entering the male role. For this reason, they felt superior to other women and took an attitude towards them equal to that characteristic of men.

GENDER ROLES

Exercise 2

Aim: Understand gender roles and responsibilities and privileges that those roles have

Recommended time: 20 minutes

Necessary materials: 4 hammer papers

Steps:

- Make 4 groups (1,2,3,4 all 1s together, 2s, and so on), make sure you have an equal number of girls and boys in all 4 groups.
- On 4 pieces of hammer paper, write 1. Men/Young men – privileges 2. Men/Young men – responsibilities

Additional activity

Aim: Understand gender as a social construct

Recommended time: 5 minutes

Necessary materials: Images/photos of 'virdžina' (concept of 'virdžina' is explained further in text)

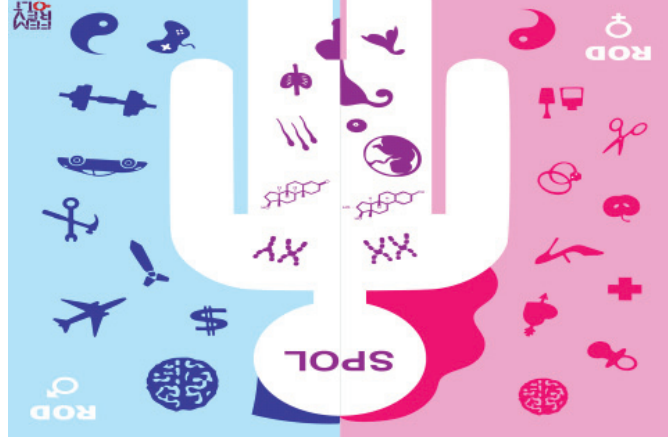
What do you see? Who do you see?

Image 11. Virdžina, Source: Google images

Steps:

- Show images of various 'virdžina' (at the beginning, do not use the name 'virdžina' or provide any explanations) and ask participants what they see, who they see?
- Most of the participants will answer those questions saying that they see two grandfathers, two older men, and further they will try to identify their emotions, describe their clothes or surroundings.
- Present 'virdžina' to them and give them a short overview of their history.

Sex:

Young women menstruate, while young men don't.

Young men have testicles, while young women don't.

Women have breast which may be used for breastfeeding, while men don't.

Gender:

Statistics and studies in the western countries show that women earn less than men doing the same job.

In BiH, studies show that women do more household chores than men.

In Saudi Arabia, men are allowed to drive cars, and women are not.

- After listing the differences, ask the participants if they see the difference between the mentioned differences, get them to recognize biological differences (hormones, chromosomes, genitalia, physiology, hairiness, and such) and gender, social conditioning of differences (makeup, hair, clothes, presentation, and such).
- Present the theoretical difference between sex and gender.

SEX* - biological characteristics of the human species on the basis of which male or female sex is determined. They are the same all over the world, which means that male and female children in Africa, Bosnia and Herzegovina and Canada have the same biological characteristics. Therefore, on the basis of biological characteristics such as hormones, body structure, reproductive organs, we divide human beings into male, female and intersex** genders.

GENDER - social concept that refers to the expected, imposed or adopted social behaviors of men and women, which are determined by culture, tradition, religion, time, and so on, and which includes the way of dressing, acceptable and unacceptable behaviors as well as permitted and prohibited emotions. This concept determines the mutual relations between men and women, their responsibilities and opportunities and their role in society. *Sex is determined (ASSIGNED) at birth based on reproductive organs (genitalia).

**Intersex persons have an atypical development of sex within their genitalia (reproductive organs), chromosomes, hormones, and/or gonads.

Exercise 1 (alternative)

Aim: Understand differences between sex and gender

Recommended time: 30 minutes

Necessary materials: Images of famous youth influencers of both sexes

Steps:

Image 9. Representation of influencers of both sexes. Source: Google images

- Display images/photos of influencers of both sexes and invite participants to identify the differences between men and women based on what they see.
- Place the hammer paper and write down on it all the differences that the participants state. Write down the sex differences on one side of the hammer paper and the gender differences on the other without identifying the columns as Sex and Gender at this time.

SEX AND GENDER

Exercise 1

Aim: Understand differences between sex and gender

Recommended time: 45 minutes

Necessary materials: Instruction sheets for participants (APPENDIX 1), Hammer paper, Flipchart

Steps:

- Divide the participants into two or more groups depending on the number of participants.
- Explain that you are sending them hunting and that they have the task of following the instructions on paper: a) to identify three men and three women on the street and write down what they look like, what they are wearing and what is on wrists/hands, how they are similar and how they are different, b) find six moving vehicles and write down who are the drivers and who are the passengers. Note that the exercise is competitive and that the first team to complete both tasks wins.
- Ask the groups to share their observations. Lead a discussion about their observations and at the end ask the question, what are the differences between men and women?
- Place the hammer paper and write down on it all the differences that the participants state. Write down the sex differences on one side of the hammer paper and the gender differences on the other without identifying the columns as Sex and Gender at this time.
- After listing the differences, ask the participants if they see the difference between the listed differences, get them to recognize biological differences (hormones, chromosomes, genitalia, physiology, hairiness, and such) and gender, social conditioning of differences (makeup, hair, clothes, presentation, and such).
- Present the theoretical difference between sex and gender.

Assuming that in the earlier presentation the participants identified a greater number of male drivers than female drivers, ask the question whether the fact that when men and women drive, men drive has something to do with sex (biology) or gender (social construct).

- In accordance with the presentations of the participants, remind the participants that women today and women three or four generations before them lived completely different lives. Briefly introduce the participants to the history of women's rights in our society. Resource <https://www.youtube.com/watch?v=BSuavsgjyq&t=2s>

Second part (alternative introductory exercise)

Aim: Introduction of participants, introduction of topic.

Recommended time: 15 minutes (depending on group size)

Necessary materials: Hammer paper, Flipchart

Steps:

- Make a circle of introductions in which each of the participants will introduce themselves by name and share with the group the meaning of their name. If one of the participants does not know the meaning of their name, ask someone to assist you and to search for the meaning of the name.
- Write down the meanings of the names on a hammer paper and pay attention to the meanings of female and male names. (for example, virtuous, strong,.. and such). Are the meanings of names different for men and women? Why? How do name meanings describe men and/or women? Are they making some kind of division? What kind?

Second part

Aim: Introduction of participants, introduction of topic.

Recommended time: 30 minutes (depending on group size)

Necessary materials:

Steps:

- Explain to the participants that in this workshop you will be introducing yourselves in a slightly different way. Ask them to introduce themselves with their name, sex, current educational status, ambitions and wishes they have regarding their education and employment, whether they are planning a family, and if they are, how many children they wish to have. The facilitator starts the round with their presentation in accordance with the instructions they gave to the participants. For example, My name is Jasmín or Jasmína, I attend high school, I plan to graduate from medical school, work as a doctor, I want marriage and a family, and I plan to have two children ... It is important to be authentic and if you are not planning higher education or a family to say so.

- In the second round, ask the participants to present their parents, their marital status, level of education, employment, number of children. Explain to the participants that the goal of this introduction is not to point out privileges or the lack of them, but that you want to look at the lives of different generations in our society. The facilitator starts the circle again with the presentation of information about their parents.
- In the third round, ask the participants to present their grandparents, their marital status, level of education, employment, number of children. Explain to the participants again that the goal of this introduction is not to point out privileges or the lack of them, but that you want to look at the lives of different generations in our society. The facilitator starts the circle again.

- Encourage the participants to share with the group their observations regarding the presentation of marital status, level of education, employment, number of children in three generations of one family. What do they notice? Is the level of education the same for men and women in different generations? Are men and women equally employed in different generations? Do they have the same number of

INTRODUCTION TO WORKSHOPS

The workshops rely on an experiential learning model in which relevant theory and information are presented, and participants are encouraged to question and analyze their own and other people's experiences and lives with the aim of understanding the context of gender and its impact on inequalities between men and women.

Introductory activity:

First part

Aim: Creating a positive atmosphere in the group, introduction of participants, motivation for learning.

Recommended time: 5 minutes (depending on the group size)

Necessary materials: Hammer paper, Flipchart

Steps:

- Invite the participants to get comfortable, present the workshop plan, training objectives, explain how experiential, workshop learning works and encourage them to actively participate.
- At the top of the hammer paper, write the Group Agreement and place it in a visible place in the hall, noting that you can revise this agreement at any time. Start with the question: What do you, participants, need during our joint work to feel safe, motivated, relaxed? Offer a couple of examples and write down suggestions that the majority agree with. For example, Silenced phones...
- Write down all suggestions and note once again that you can change the rules of group work depending on group or individual needs.

Instructions for future workshop facilitators on the topic of basics of gender:

In addition to the information offered in this Manual, we would like to encourage you to also look at the literature used, to explore the wealth of information available on the Internet on this topic and to create your own content. Allow yourself to form your own opinion about the position of men and women in our society, educate yourself on the history of the women's movement in the world and in BiH in order to better understand how women are excluded from regular educational content, and to gain an understanding of how sensitive the position of women in our society.

Before holding your first workshop, create a script for yourself that will include everything you plan to say and share with the group. Further in this Manual, you have a choice of exercises that you can combine according to your interest, knowledge and comfort level. Feel free to be creative and adapt the exercises to your personality. It is important for you to achieve the goal and not to blindly follow the instructions. It would be best if the workshops were conducted in pairs where one facilitator leads one exercise and the other assists and vice versa. If you are able, try to conduct the workshops with a partner of the opposite sex. It is important to present the perspectives of both sexes. Try to find a way to encourage equal participation of both boys and girls and make it clear that the workshops you facilitate do not treat men as oppressors and all women as victims, but to look at how patriarchy and traditional gender roles treat both men/young men and women/young women.

**Workshop proposals
for youth**

13. encourage women who have survived violence, through analytical reporting or a careful personal approach, to speak more strongly about violence;

14. include more experts from different fields, give space to sociologists, psychologists, social workers, but not exclusively separate from texts or reports on examples of committed violence;

15. in the reports, they emphasize and remind more often of the punishments that follow for people who commit violence;

16. they avoid indirectly providing reasons and justifications for violence in such a way that they assign women exclusively the role of wife, partner in an emotional relationship and the like, that is, they avoid stereotypical gender roles;

17. avoid bombastic titles and the use of sensationalist words such as "shocking", "brutal" or "horrific";

18. place examples of violence against women in the context of a social problem and do not report on them as isolated cases of criminal acts and do not portray women as victims and thereby further victimize them;

19. violence against women and domestic violence are not treated as an accident or tragedy but as a social problem;

20. more actively exchange information with the governmental and non-governmental sector in the field of combating gender-based violence against women, and in reporting be more aware that, in addition to being informative, they can also act educationally.

How can youth make changes? It is necessary to create a national public campaign for the purpose of promoting gender equity. Current public campaigns at the national level are often of a local character, focused on days of activism (16 days of struggle against the Nazis), organized by non-governmental organizations. The national public campaign for the purpose of promoting gender equity should include youth, representatives of governmental and non-governmental organizations, and be represented throughout Bosnia and Herzegovina. This type of campaign requires that the content and media used be adapted to different age groups, and this is a task that should be undertaken by youth, since only youth can address their peers in the right way.

6. take a more proactive approach to the topic of violence against women, not relying exclusively on information provided by police sources or non-governmental organizations in the field, in such a way that they more often produce analytical articles that will treat these topics and call on competent institutions to act;

7. approach reports on committed violence against women or domestic violence in terms of the social problem of gender-based violence and treat them thematically, and not often in the columns of 'dark chronicles', without context and briefly;

8. whenever possible, do not rely on short agency news or news from online portals in topics about violence against women, but whenever possible use longer journalistic forms such as interviews, comments or investigative stories;

9. if there is no clear interest of the public, they avoid publishing explicit photos and recordings, since such a practice is contrary to ethical standards, it can harm the people who have been subjected to violence and disturb the public, they protect women's intimacy from unjustified and sensationalistic disclosure in public and pay attention not to publish unverified information, especially those that may endanger women who have suffered violence;

10. topics involving personal tragedies are treated with special attention, and persons who have been subjected to violence are approached with respect and without victimization. Portraying women as victims in public can create the impression that they are powerless and weak because they are women, and therefore they should carefully find a balance between respect for them and the interest in having the story published, but also the impact of this publication on the reputation and life of the persons involved in a story, especially if it is about children;

11. do not reveal the personal data and visual identity of a woman who has suffered violence, except when she clearly wants it, since it may harm her and her family;

12. carefully decide on the disclosure of the identity of the perpetrator of violence, which should not always be done, as this may lead to the disclosure of the identity of the person against whom violence was committed, but also for reasons of presumption of innocence;

Gender equity in media is achieved through a precise selection of sources and stories, by eliminating stereotypes, that is, through a fair way of portraying women and men as individuals, without adding the characteristics of the group to which they belong (a woman is a mother, gentle, fragile, emotional, and such, a man is strong, brave, active, and such). Equal use of both men and women as sources for different topics, use of a database of experts in different fields. Not using sexist and gendered descriptions of women and men. The use of gender-sensitive language in increasing the visibility of women and women's work.

Based on the Research on Media Reporting, UN Women created recommendations for responsible and correct reporting on gender-based violence, taking into account existing Bosnian and international laws, recommendations, ethical principles, codes, rules and good practices.

1. through their work and activities in the media, they promote gender equity in accordance with domestic and international recommendations and laws and deviate from the stereotypical and sexist portrayal of women in media reports;

2. take more responsibility in promoting the dignity of women, fight against discrimination against women and sexism and work to change stereotypes;

3. respect the provisions of the Law on Gender Equality of Bosnia and Herzegovina, which prohibits the public display and presentation of any person, including women, in an offensive, belittling and humiliating manner in terms of their gender;

4. use the Code for Press and Online Media in Bosnia and Herzegovina and the Code on Audiovisual Media Services and Radio Media Services as the basic principles of the professional performance of journalistic activities, and especially that in terms of gender-based violence against women, they do not publish any content that directly or indirectly puts women in an unequal position or discriminates against them on the basis of their gender;

5. continuously work, in cooperation with the institutions that deal with it, to raise awareness about the problems of gender-based violence against women in all its forms: physical, sexual, psychological and economic, and not only when it happens;

The number to the police is 122.

MEDIA

The media have an additional responsibility, since the Law on Gender Equality also stipulates the obligation for the media to design programs that will promote gender equity. A society with dominantly patriarchal patterns of behavior, such as that of Bosnia and Herzegovina, is also the most challenging to work on changing perception and behavior when it comes to inequity, inequality and discrimination based on gender. In this regard, the media has one of the most challenging, but also the most important roles.

UNESCO's recommendations on how to contribute to the adequate representation of women and men in the media indicate that for an accurate depiction of our societies, it is necessary to have comprehensive and diverse reporting practices, and that it is crucial that the news reflect the world as seen through the eyes of women and men. Women should be part of all levels of media organizations, including reporters and decision makers. Having more women in the newsroom is not enough to ensure gender-sensitive reporting. The nature of news, the decisions about what is worth reporting, must also change. Women must be engaged more as sources and subjects of stories. They should be interviewed as commentators and experts. Women are interested, care and write about topics that interest men. However, it is important that both sexes do not isolate themselves in gender divisions and avoid any separation along gender lines in terms of who writes about what. All journalists can play a role in changing attitudes towards women and gender stereotypes.

The Agency for Gender Equality of BiH and the Ministry of Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina have also issued recommendations regarding gender stereotypes and sexist attitudes and language in the media in BiH, which calls on the media to: Through the development of their professional standards, establish measures that would prevent the reproduction of gender stereotypes and prejudice in their work. To develop the awareness of male and female journalists through their professional training in order to include the dimension of gender equity in journalism and the media. To strive for a more balanced representation of women in the media. To refrain from reproducing gender stereotypes and prejudices, sexism, misogyny and hate speech in their work and to refrain from publicly portraying and representing any person in an offensive, belittling or humiliating manner, in regard to gender.

The family, as the basic cell of society, should be the place where men, women and children feel the safest. In numerous situations when this is not the case, the entire society and public institutions should be maximally involved. The responsibility of reporting is not and should not be solely on the victim of violence. It is necessary to create education programs through media campaigns that will introduce the public to different forms of violence, available forms of assistance and application processes.

The current standard of services provided to victims of gender-based violence is not the same throughout BiH and too often depends on the mood of officials and the availability and quality of safe houses and other forms of assistance. Risk assessment and protective measures must be equally available and effective throughout BiH. The organization of education on the topic of prevention of gender-based violence and promotion of gender equity for male and female students and teaching and professional staff in primary and secondary schools, male and female students as well as academic and professional staff in higher education institutions, workers in social and health care institutions is of extreme importance, judicial authorities, police officers, employees of public and private institutions.

How can youth make changes? Men and women, young men and women who are educated on the topic of prevention of gender-based violence and gender equity will create a world in which violence is socially unacceptable and set new standards according to which the justification of violence and the reduction of the severity of the consequences faced by the victims are socially unacceptable.

In Bosnia and Herzegovina, there are SOS hotlines for reporting violence in both entities. Federation of BiH SOS hotline 1265. Republic of Srpska SOS hotline 1264.

There are eight safe houses on the territory of BiH with a total of 200 available places for women and children who are victims of violence. Safe houses are located in Sarajevo, Tuzla, Bihac, Zenica, Mostar, Modriča, Banja Luka and Bijeljina. The local democracy foundation offers free legal assistance on phone numbers 033 570 560 and 033 570 561. Psychological and legal counseling is offered by the organization Medica Zenica. They also have a central office where violence can be reported on the number 032 463 920. The Association of United Women Banja Luka also has a free legal consultation, and an appointment can be made by calling the numbers 051 463 143 and 051 462 146.

household chores. Education about gender and career choice, employment with a focus on future secondary school and university students.

POLITICAL PARTICIPATION, PUBLIC LIFE AND DECISION-MAKING

It is necessary to adopt amendments to the Election Law of BiH in order to respect and guarantee the quota of 40% of female candidates on electoral lists, and to amend the Law on the Council of Ministers of BiH to ensure a parallel quota of 40% for the representation of both sexes in the higher executive power at the state level. In order to ensure greater participation of women in their political parties and to change gender-blind regulations, including discriminatory distribution of resources, it is necessary to design programs for building capacities for the empowerment of women in politics, especially vulnerable groups of women. These programs should be extended to the leadership of political parties in order to ensure a positive and stimulating political environment for women in which they can take a more active role.

How can youth make changes? By getting involved in the work of political parties, sending requests for compliance with ZORS to political parties, monitoring the work of political parties and contacting the ARSBiH and the Ombudsman of BiH in cases of non-compliance with the law on equality and the law on prohibition of discrimination. We need to teach youth how to demand respect for their rights, how to ensure that laws do not remain a dead letter on paper but are applied to improve the current state of inequity and inequality.

Resource for reporting a violation of ZORS <https://www.gctbih.gov.ba/o-agenciji/zahitjev-za-ispitivanje/>

Resource for reporting a violation of ZZD <https://www.ombudsmen.gov.ba/Default.aspx?id=19&lang=BS>

GENDER-BASED VIOLENCE

Solving the complex phenomenon of gender-based violence requires coordinated and synchronized actions of large number of elements of society from education, health, internal affairs and social policy. Prevention of gender-based violence includes all levels of education, from preschool to higher education, as well as educational institutions, social and health institutions, non-governmental organizations and the media.

analyses and research on the lower participation of young men and men in the higher education system.

Changes in the education system require work on several fronts: in schools and educational institutions, ministries of education, institutions for gender equality and other actors of civil society, in order to promote the narrative of gender equity and zero tolerance towards violence against women.

How can youth make changes? Advocacy actions, media campaigns, addressing the system are all activities that youth can undertake. Analyzing their own textbooks and creating campaigns on social networks is just an example of an activity that youth can undertake. Sharing stereotypical images and content under a common page on social networks can invite a sufficient number of youth to get involved. Disseminating information to the media in the form of press releases about harmful content in educational programs is one way to involve the media. The creation of requests for the analysis of gender-stereotyped content of all textbooks used in primary and secondary schools is already an advocacy action. What youth are asking for in this example is compliance with the Law on Equality in Education and the Convention on the Rights of the Child.

PROFESSIONAL AND PRIVATE ENGAGEMENT

With the aim of eliminating existing gender inequities in the labor market and in the division of family and household chores according to the UN profile of gender equality for BiH, it is necessary to:

Adopt strategies for work and employment, including strategies for families, with the aim of achieving gender equity in the labor market and an adequate balance between work and private life for both men and women, which will eliminate the gender wage gap and ensure access to necessary services social and health protection for all. Harmonize regulations on maternity benefits to ensure equal rights and benefits across the country, and to promote the use of parental leave for fathers so that unpaid work is more equitably distributed. In order to solve gender segregation according to occupation, it is necessary to ensure the introduction of a gender perspective in various employment strategies, starting with calls for public consultations and the development of guidelines for reducing segregation, which could also include the introduction of incentive systems for employers in branches traditionally dominated by men.

How can youth make changes? Education about gender roles and how they affect the division of family and

The recommendations of the Council of Europe (CM/Rec(2019)1) to member countries, among other things, state that children and youth adopt gender stereotypes at school through the curriculum, teaching materials, behavior and language, and therefore schools should be key subjects in changing attitudes and mitigating differences. According to the provisions of the Convention on the Rights of the Child, the child's education must be directed towards the development of their personality, talent, mental and physical abilities, the development of respect for human rights and basic freedoms as well as the principles guaranteed in the Charter of the United Nations, respect for parents, the child's cultural identity, language and values, according to the national values of the country where the child lives, the country from which they may originate, as well as according to civilizations different from his own, preparing the child for a responsible life in a free society, in the spirit of understanding, peace, tolerance, gender equality and friendship towards all nations, ethnic, national and religious groups, as well as persons of native origin.

And in accordance with the above and with the aim of promoting gender equality and overcoming traditional gender roles in society that promote gender inequities, it is necessary to improve the entire educational system in BiH with the understanding that the curriculum and teaching staff, after the family, are the first external elements that create awareness of gender roles, that is, positions of power, expectations from men and women, as well as their responsibilities and privileges.

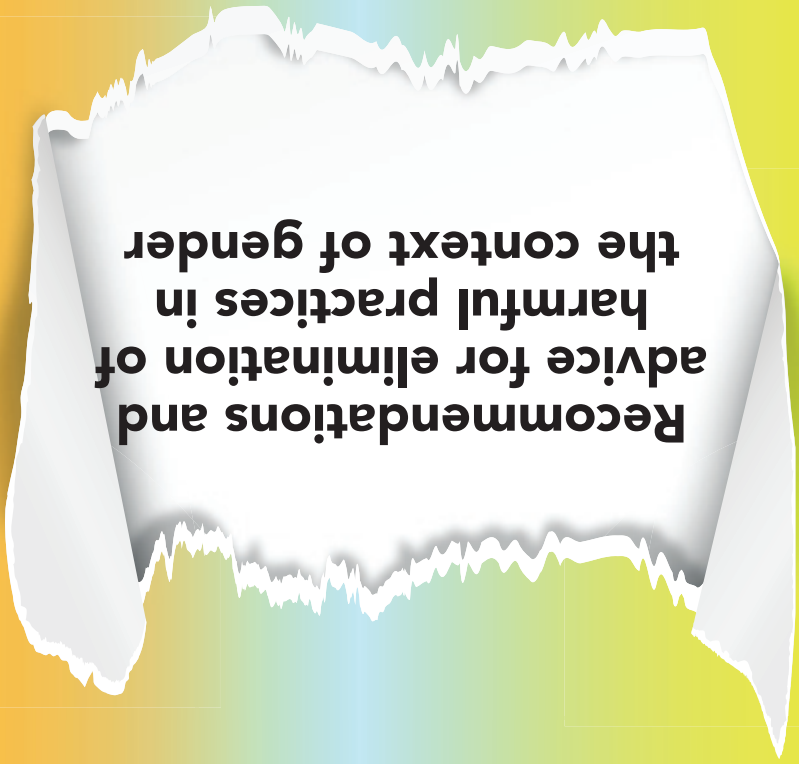
Gender stereotypes are still present in education and contribute to strengthening the stereotyping of gender roles in all parts of society, normalize violence against women and support gender inequities. To prevent this, gender stereotypes should be removed from education and replaced with content that emphasizes the importance of gender equity and respect for human rights. The Istanbul Convention and the BiH Law on Gender Equality call for the removal of gender stereotypes from the curriculum in order to promote respect and non-violent conflict resolution in relationships. It is necessary to include more information about the position of women throughout history, the fight for the right to vote, important and successful women from the country and the world in the teaching content. In accordance with the understanding that gender equity does not only concern women and does not only consider the problems of women and girls, but it is also necessary to conduct

in accordance with the laws, men/young men/boys and women/young women/girls should have equal privileges, responsibilities, duties and opportunities. However, de jure and de facto, the situation in BiH today differs greatly. Bosnia and Herzegovina has established institutional mechanisms, from laws to institutions within the system whose task is to establish gender equality and combat discrimination. On paper, gender equality in BiH looks inspiring because a lot has been done in a relatively short period of time. Unfortunately, in practice, a large number of representatives of institutional mechanisms are familiar with the Law on Prohibition of Discrimination and/or the Law on Gender Equality.

Equality implies recognition of differences between the sexes, problems, difficulties and needs of both men and women and as such cannot be achieved in a vacuum, we cannot talk and work towards achieving equality if we only consider one gender.

Men/boys and women/young women are different, men/boys and women/young women are not the same, men/boys and women/young women differ in genitalia, hormones, physical strength and many other biological characteristics. Gender and the recognition of biological differences between men/young men and women/young women are not a problem, the source of the problem, that deepens these differences and puts men/young men and women/young women in rival, almost hostile positions, is "Gender", that is, the social construct of a biological man/young man and biological women/young women.

Listed below are concrete recommendations related to the creation of strategies, programs and initiatives for achieving gender equity, however, the most important is changing social awareness, which begins with youth. Only the joint participation and equal action of young men and women in looking at gender-based patterns and rules and changing them can lead to gender equity. Without a change in social awareness regarding the harmfulness of traditional gender roles that lead to gender stereotypes and gender discrimination in all spheres of public and private life, without understanding how gender stereotypes and gender discrimination lead to violence or are already forms of some kind of violence, significant progress cannot be achieved.

The image features a central graphic of a white, torn piece of paper. The paper has irregular, jagged edges, giving it a hand-torn appearance. It is set against a background with a horizontal color gradient, transitioning from a bright yellow on the left to a vibrant orange on the right. The text on the paper is in a bold, black, sans-serif font, arranged in four lines. The paper itself has a slight 3D effect, with shadows on its left and right sides, suggesting it is floating or attached to the background.

**Recommendations and
advice for elimination of
harmful practices in
the context of gender**

so women receive less attention than men. A special study on the portrayal of women in the 2018 elections showed that female candidates appeared in only 3% of analyses of media reports, and only three women appeared as political commentators/experts.

The media are apparently aware of their role, but essentially they do not represent part of the solution and, to the greatest extent, do not contribute to changing the situation where a woman is a victim of a man, often her partner, because the emphasis on possible reasons for violence that are of a personal nature is only a secret search for justification and not a way to clearly communicate the message that violence against women and domestic violence are absolutely unacceptable and prohibited by law.

The voice of women who survived violence in the past is almost not heard in media reports. A person who has survived violence could offer their experiences in the fight against violence and how to find a way and strength to keep violence in their past. Such articles could be educational and, in contrast to reporting in a 'dark chronicle' about the fact that violence has happened, offer readers who are affected by domestic violence a way to overcome it, to be a guide for both abusers and women who suffer violence to stop it. Violence is reported only when it has already happened, rarely with a certain time delay, or rarely for the purpose of prevention.

partner. Despite this, 84% of women do not report violence to the police, and when asked why, 38% of them answered that the violence was not significant and that they believe it was a family matter (33%).

Research on gender-based violence in intimate partner relationships of youth in Bosnia and Herzegovina (conducted in secondary schools in Bosnia and Herzegovina) indicates the following facts: two-thirds (67.7%) of the respondents have at least one experience of some form of gender-based violence in their previous partner relationships. Violence is present in all forms, however, frequency, control and manipulation (61.9%) stand out as a special form of violence, which most authors consider a form of psychological violence. Half of the respondents experienced some form of psychological violence in partner relationships, while sexual and physical violence is represented to a lesser extent in the adolescent population. There are no statistically significant differences in the experiences of violence with regards to gender, but numerous world studies, the results of which are confirmed by our research, highlight the disparity in the consequences, that is, the consequences of gender-based violence are more harmful for girls who experience it more deeply and for longer periods of time. Attitudes that are based on traditional beliefs about gender roles, stereotypes, and longer periods of time. Attitudes that are based on traditional beliefs about gender roles, stereotypes, and positive attitudes toward violence, in general, are associated with intimate partner violence.

On average, youth start their first relationships at the age of 15, boys have more short-term relationships and are primarily focused on sexuality, while girls strive for longer relationships and are more focused on emotionality.

MEDIA

The Law on Gender Equality of Bosnia and Herzegovina states the following, in the part relating to the media: 1) Everyone has the right to access the media regardless of gender; 2) It is forbidden to publicly display and present any person in an offensive, belittling or humiliating manner, with regards to gender; 3) The media are obliged to develop awareness of gender equality through program concepts.

Many journalists do not show any gender sensitivity in their reporting. Women in BiH are rarely in the center of the main news, especially in the main fields such as politics, economy and governance, which are reserved for men. Stereotyping and unbalanced reporting from gender perspective contribute to unequal power relations between the sexes. In addition, most media convey prevailing gender stereotypes about women in elections,

GENDER-BASED VIOLENCE

Broj poziva na SOS telefone za žrtve nasilja u porodici

Ukupno	Žene	% žena	Muškarci	% muškaraca
4 202	4 103	98	99	2
5 011	4 910	98	101	2
2019.				
2020.				

Image 8. SOS hotline number for victims of family violence

Violence against women is extremely widespread in Bosnia and Herzegovina, as shown by the first national survey on violence against women coordinated by the Agency for Gender Equality of Bosnia and Herzegovina in 2013. The research showed that 47.2% of the surveyed women experienced some form of violence at some point in their lives after they turned 15 years old. The perpetrator of violence is a person from their immediate environment (current or former partner, family or household member, friend, colleague, and so on). The majority of women suffered psychological (41.9%), followed by physical (24.3%), sexual (6%) and economic (4.8%) violence. Violence most often occurred in partner relationships (in 39% of surveyed women, where the perpetrator is a former or current partner), which indicates that most violence against women occurs in the private sphere.

A slightly more recent study on violence against women from 2019, conducted by the OSCE mission, showed that 48% of women in Bosnia and Herzegovina, after the age of 15, had suffered some form of abuse, including intimate partner violence, non-partner violence, stalking and sexual harassment. The rate of partner violence is 35%. The most common psychological consequence of violence against women is fear, reported by 55% of women who survived violence from a current partner and 70% of women who survived violence from a previous

Nasilne smrti prema vrsti i spolu

Ukupno		Nesretni slučaj		Samoubistvo		Ubistvo		Nepoznato	
2016.	svaga	1 014	525	390	43	56			
	ženski	246	107	104	13	22			
	muški	768	418	286	30	34			
2017.	svaga	1 039	520	392	41	86			
	ženski	270	137	97	10	26			
	muški	769	383	295	31	60			
2018.	svaga	1 000	502	366	34	98			
	ženski	233	111	94	8	20			
	muški	767	391	272	26	78			
2019.	svaga	912	447	344	37	84			
	ženski	213	98	81	14	20			
	muški	699	349	263	23	64			
2020.	svaga	871	398	346	42	85			
	ženski	213	107	76	10	20			
	muški	658	291	270	32	65			

Image 7. Violent deaths by sex

Men, as well as women, are subject to gender roles and mental health problems, however, research shows that men are five times more likely to commit suicide than women, and men are three times more likely to develop addictions than women. But men are less likely to seek help in the form of psychotherapy because men and young men face gender roles and stereotypes that promote suppression of emotions in men, which affects men's mental health, as well as the phenomenon of gender-based violence.

and almost two-thirds of men (63.8%) spend less than 20 hours a week. Older women and women with a lower level of education spend more time doing housework and other family responsibilities, including childcare. More than two thirds of women (67%), when they have to choose between work and family, almost always and more often give priority to family.

POLITICAL ENGAGEMENT

Izabrani kandidati na lokalnim izborima 2020. prema spolnoj strukturi

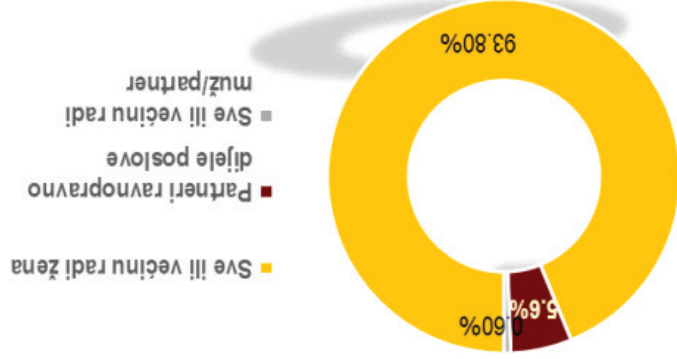
Žene		% žena	
Ukupno		627	18,9
Načelnice/gradonačelnice		5	4,0
Općinska/gradska vijeća i skupštine općina/gradova		662	20,6
Muškarci		% muškaraca	
Ukupno		2 692	81,1
Načelnici/gradonačelnici		137	96,0
Općinska/gradska vijeća i skupštine općina/gradova		2 555	79,4

Image 6. Elected candidates on Local elections of 2020 by sex

The presence of women in management, decision-making and public life is still characterized by pronounced gender differences, despite significant activities on the political empowerment of women and legislative changes aimed at encouraging women to take up political and decision-making positions in Bosnia and Herzegovina. Examples of harmful practices are in patriarchal education that affects the roles into which women and men are classified from the very beginning, which is usually reflected in the notion that men are better leaders, and that women are for roles in the private sphere of life. Research in the RS showed that 31.6% of adult women and 39.1% of men believe that public activities are closer to men and private activities to women.

The conclusions of the research on the topic "The influence of gender division of family and household chores on the professional life of employed women in Bosnia and Herzegovina" show that the relationship between the average monthly earnings of women and their partners is unequal. Namely, in slightly less than a third of cases (30.2%) the woman and her partner have the same income, while in almost every other relationship (in 46.2% of cases) the man belongs to a higher income category. In only 13.6% of cases, it is the woman who earns more. The economic inequality of women and their partners is also indicated by the inequality in the use of cars - half of the households (49.4%) own one car that is mostly or exclusively used by their husband/partner, while 5.5% of them have one car that is mostly or exclusively used by the female respondent. In 93.8% of relationships, all or most of the regular routine work is performed by women. Considering responsibilities related to childcare, men most often take on responsibilities such as playing and going for a walk their child and helping their child with something. Only occasional household chores (for example, apartment maintenance, car maintenance and minor household repairs, and such) are mostly performed equally by both partners and predominantly by the husband/partner. Employed women spend five times more time on routine household work than their partners. Three-fifths of women (61.4%) spend an average of more than 20 hours a week on childcare,

Image 5. Distribution of household chores

PROFESSIONAL AND PRIVATE ENGAGEMENT

Women make up the majority of the workforce in traditionally "female" occupations, that is, in health care (pharmacy, dentistry, medicine), language studies, and are dominant among teaching staff at all levels of education (except at universities). Only 10% of women are educated in the field of mechanical and electrical engineering. Law, economics, architecture and biotechnology have approximately equal representation of men and women. Unfortunately, a high vocational education does not mean a guaranteed place on the labor market for women, because jobs are still seen as male and female, and profiling in employment means that highly qualified women are not treated the same as highly qualified men.

Although there is legislation that encourages this, research results show that women in the business world in a spectrum of different roles do not fulfill their full potential. Of the total number of employees, according to the data of the Agency for Statistics of BiH from the first quarter of 2021, 36.5% of the total number of employees are women, while on the side of the unemployed, women make up 50.3%. Of the total number of supporting members, who are usually unpaid for their work, 70.2% are women.

When we consider the representation of women in entrepreneurship, it is estimated that their representation in Bosnia and Herzegovina is around 31%, while at the same time their participation in management positions is significantly less compared to men. Examples of harmful practices in the field of employment are that women are much less likely to be directly employed in managerial positions, and the probability of advancement to middle and higher management positions is automatically much lower. Research shows that, in Bosnia and Herzegovina, men have four times more opportunities for advancement than women.

are perceived as neater and with nicer handwriting, boys are more likely to be blamed for disrupting classes while talking even though girls also participate in it, professors will often give boys/young men physical tasks, for example carrying benches while literary or other tasks will be assigned to girls/young women. Although laws prescribe equal treatment and equality, gender stereotypes and prejudices are present in the education system. Research shows that boys and girls receive different feedback on the same work and are corrected differently on assignments. Another major finding is that girls are given feedback on problem solving faster, while boys are given more time to come up with results on their own. The aforementioned gender stereotypes cause differences in approach, therefore, girls are expected to be more socially skilled, while boys should know very clearly what they want. Another idea is that teachers think that the most important thing for girls is how something is said. In teamwork, boys are expected to take the lead, while girls must maintain good cooperation. It is also thought and expected that boys are harder and louder, while girls are more diligent, know how to listen and are less subversive.

Diplomirani studenti

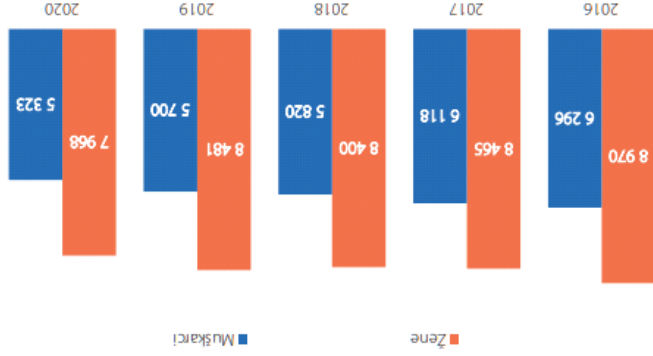

Image 3. Graduates by sex

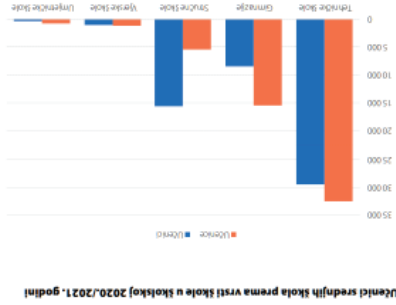

Image 2. Secondary school students by type of school in the academic 2020/2021

In the academic 2020/2021, more than half of secondary school students attended technical schools, while every fifth secondary school student attended gymnasium. Differences in gender representation are greatest in vocational schools, where about 75% are male students. In other types of secondary schools, there are more female students. Analyses point to examples of harmful practices in education, which show that during oral examinations, boys get more questions, male and female teachers question boys and girls differently, girls

The data in the further text is from the Report on Women and Men in BiH 2021, issued by the Agency for Statistics BiH

Image 1. Population in BiH by sex in u 2013.

In BiH, 51% of population are women, and they are represented in the executive power, with approximately 20%. The Law on Gender Equality states the legal obligation to represent the less represented gender (in this case, women) with 40%, however, in practice and in the Electoral Law, this applies only to lists of candidates. When you look at occupations where women are in the majority, such as health, education and social work, you will see that even in these fields the majority of executive positions are held by men.

**Overview of the
current situation**

Institutional mechanisms

The network of institutional mechanisms for gender issues in Bosnia and Herzegovina includes all levels of legislative and executive power. Commissions/committees for gender equality have been established within the legislature at all levels.

At the national level, the Commission for Gender Equality of the Parliamentary Assembly of BiH operates, and at the entity level, the Commission for Gender Equality of the House of Peoples and the Commission for Gender Equality of the House of Representatives of the Federation of BiH and the Equal Opportunities Committee of the National Assembly of the Republic of Srpska operate. Commissions for gender equality of cantonal assemblies in the Federation of Bosnia and Herzegovina were also established. At the local level, commissions operate within the framework of municipal councils/municipal assemblies in almost all municipalities in Bosnia and Herzegovina. Certain commissions at the cantonal and municipal level are not functional, and it is necessary to strengthen the capacities of the aforementioned commissions so that they can carry out activities from their mandates.

In the executive branch, within the Ministry of Human Rights and Refugees of BiH, the Agency for Gender Equality of Bosnia and Herzegovina operates, and at the entity level the following were previously established: Gender Center of the Federation of BiH and Gender Center - Center for Gender Equality and Equality of the Government of the Republic of Srpska At the cantonal level cantonal committees for gender equality were established in the Federation of BiH. Commissions for gender equality were also established at the offices of the heads of municipalities. Unfortunately, it cannot be said that all established commissions work adequately and continuously. Within the framework of the Ministry of Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina, the Platform for the Promotion of Children's Rights operates within human rights.

everyone in Bosnia and Herzegovina. With the adoption of the Law, new and important concepts were introduced into the legal system of BiH, such as: transfer of the burden of proof, class action lawsuits, prohibition of retaliation, that is, victimization, as well as increased protection of victims of discrimination in cases of mobbing, sexual harassment, urgency of proceedings, and such.

In addition to these laws, the family laws of the Federation of BiH and the Republic of Srpska prohibit domestic violence, and the criminal laws of BiH, the Republic of Srpska, the Federation of BiH and the Brčko District criminalize domestic violence, as well as a number of other criminal acts, which are defined in a gender-neutral manner, except those acts which, by their nature, may only refer to women as victims, and also provide a basis for prosecuting the perpetrators and protecting the victims in terms of gender-based violence. This creates a framework for general prevention of violence against women, among other crimes. The Law on Protection from Domestic Violence of the Federation of Bosnia and Herzegovina, the Law on Protection from Domestic Violence of the Republic of Srpska and the Law on Protection from Domestic Violence in Brčko District define the methods of protection against domestic violence, as well as the sanctioning mechanisms.

The Parliamentary Assembly of Bosnia and Herzegovina adopted: Resolution on the fight against violence against women in the family; Resolution on the improvement of the family in Bosnia and Herzegovina and the Strategy for the prevention and fight against domestic violence. In all the mentioned documents, and in accordance with international standards, the emphasis is placed on the development of an education program for all subjects of protection of victims of gender-based violence, the creation of statistical databases on victims of gender-based violence, on persons who commit violence and their mutual relationship, as well as the necessity to develop and apply a multidisciplinary approach to the protection of victims of violence and support to people who commit gender-based violence, as well as the promotion of non-violent behavior. This includes a series of activities that are carried out and will be continuously carried out in educational institutions (from pre-school institutions to higher education institutions), all with the aim of educating boys and girls about non-violent behavior, which will ultimately change awareness of younger generations about the stereotypical roles of boys/men and girls/women in the society.

Bosnia and Herzegovina has ratified or inherited several international instruments, the UN Convention on the Rights of the Child is contained in Annex I of the Dayton Peace Agreement and like other conventions ratified by BiH, including the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW, 1980) and its Optional Protocol, which was later reaffirmed by the Beijing Declaration and Platform for Action (1995), by which the signatory countries committed themselves to take steps towards achieving gender equality. Obligations from the CEDAW and recommendations of the Committee for the Elimination of Discrimination against Women, as well as other UN recommendations on women's human rights and gender equality are included in the priorities of the third Gender Action Plan of Bosnia and Herzegovina for the period 2018-2022, and the third Action Plan for the implementation of UNSCR 1325 "Women, peace and security" for the period 2018-2022. Bosnia and Herzegovina was among the first in Europe (in 2013) to ratify the Council of Europe Convention on the Prevention and Suppression of Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention). For the purposes of implementing the Istanbul Convention, Bosnia and Herzegovina adopted the Framework Strategy for the implementation of the Istanbul Convention in Bosnia and Herzegovina in 2015. The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence - the Istanbul Convention (2011), which Bosnia and Herzegovina ratified in 2013, and committed to undertake a series of legislative and other measures to ensure a legal, institutional and organizational framework for prevention of violence against women, protection of victims of violence, and punishment of perpetrators of violence.

The Law on Gender Equality in BiH (ZORs BiH) was adopted in 2003 in BiH, and was amended in 2009, which made the legal standards of gender equality established by the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women an integral part of the legal system of BiH. The law is the most important instrument for developing awareness of gender equality issues and introducing the principles of gender equality into public policies and regulations. This law regulates, promotes and protects gender equality and prohibits discrimination, and guarantees equal opportunities to all citizens, both in the public and private spheres of life. The Law on the Prohibition of Discrimination in BiH was enforced in August 2009, and was amended in 2016. The law precisely defined the concept, types and forms of discrimination and established mechanisms of protection against discrimination, and thus created a framework for the exercise of equal rights and opportunities for

International and domestic legal framework

Legal instruments in Bosnia and Herzegovina, relevant to equality and children's rights, have international and domestic legal sources.

The Constitution of Bosnia and Herzegovina and the constitutions of the entities establish a general right to protection against discrimination. In accordance with that, one of the basic principles regulated by the Convention on the Rights of the Child is the principle of non-discrimination. Based on Article 2, Paragraph 1 of the Convention on the Rights of the Child, all rights apply to children without discrimination of any kind, regardless of race, color, gender, language, religion, political or other opinion, national, ethnic or social origin, regardless of the property ownership status, disability, birth or other status to which the child, his parents or legal guardians belong, and Paragraph 2, the state undertakes all appropriate measures to ensure the protection of the child from all forms of discrimination or punishment based on status, activity, expressed opinions or convictions of the child's parents, legal guardians or family members. The right to protection against discrimination guarantees all citizens of Bosnia and Herzegovina the right to participate in political parties, participate in public affairs, equal access to public services and the right to vote and be elected. The Constitution of Bosnia and Herzegovina, however, does not prescribe a general obligation of certain representation of the sexes (quota, proportion, parity, and so on) in public life, nor a special obligation regarding representation in the legislative, executive or judicial authorities, however, it contains provisions on the prohibition of discrimination based on sex in the process of enjoying the rights and freedoms established by the Constitution of BiH and international agreements listed in Annex I of the Constitution. The peculiarity of the legal system, especially in the case of human rights, is evident in the fact that certain international human rights instruments are part of the Constitution of Bosnia and Herzegovina, and that Bosnia and Herzegovina is also a signatory state to these same conventions. The fact that international instruments are part of the Constitution of Bosnia and Herzegovina results from the obligations of state bodies and authorities towards citizens regarding the recognition, enjoyment and protection of human rights. International legal instruments, which are enforced in Bosnia and Herzegovina and refer to the equity of women and men, are contained in Annex I of the Constitution of Bosnia and Herzegovina. Annex I also contains the UN Convention on the Rights of the Child, which contains two main components: first, to extend basic human rights to children, and second, to protect children from various forms of economic and sexual exploitation and other dangers.

**Legislative and
institutional framework**

PATRIARCHY - in a general sense, it is a form of social organization, formal or informal, in which men have primary control over social, political, economic and cultural institutions. Dominance is expressed through various social practices and customs and is followed and perpetuated by corresponding social ideologies.

- **ABBREVIATIONS**

Agency for Gender Equality BiH **ARS BiH**

Bosnia and Herzegovina **BiH**

European Union **EU**

Federation of Bosnia and Herzegovina **FBiH**

Gender Action Plan **GAP**

Gender Center **GCK**

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women **CEDAW**

Convention on the Rights of the Child **CROC**

Civil Society Organization **OCD**

Parliamentary Assembly of BiH **PSBiH**

Republic of Srpska **RS**

United Nations **UN**

Council of Europe **VE**

Law on Gender Equality in u BiH **ZORS**

Law on Prohibition of Discrimination **ZZD**

of employment and generating their own income, confiscation of work resources, imposition of the obligation to constantly submit detailed reports on spending money, and so on.

GENDER SENSITIVE - approach according to gender and/or considering a gender dimension. For example, gender dimension, gender-aware policy, gender-sensitive language. A gender-aware policy includes not only limited attempts to promote equity in the application of special measures to help women, but also the mobilization of all general policies and measures, especially with the aim of achieving equity through active and open consideration, already in the planning phase, of their possible effects on a certain situation in which men and women find themselves (gender perspective).

GENDER-SENSITIVE LANGUAGE - the use of language that achieves gender equity in writing and speech. For example, occupations of women written or spoken in female gender – Actress.

ACTIVISM - generally conscious action with the intention of producing social or political change. Although activism is often identified with protests and dissent against phenomena in society, it contains a wide range of forms and modes of action. Some forms of activism are directed towards the governing structures with demands for changes in laws and policies, while others are more directed towards direct action among citizens, towards raising public awareness of a certain problem.

FEMINISM - name for a group of political movements whose goal is social, political and economic gender equity, that is, equalization of women's rights with men's rights.

Feminism has developed in waves:

- The first wave of feminism - lasts through the 19th century and marks the struggle of women for the right to vote. These feminists are known as suffragettes.
- The second wave of feminism - begins in the 60s of the last century and lasts until the 80s. It indicates the classic settings and focuses of feminism; mass movement organization, gender equality, anti-imperialism, legislative change, women's and feminist magazines, women's education, issues of male violence and the like.

- The third wave of feminism - begins at the end of the 80s of the last century and continues to develop today; it tries to negate sex and overcome sex differences and is therefore close to other theories: queer theory, post-colonial theory, transnationalism, ecofeminism, trans-feminism and other new feminist theories and new social issues faced by women.

When considering youth, violence may take place inside and outside of school, and the victims, as well as the perpetrators of gender-based violence, may be both boys and girls. Gender stereotypes represent distorted images that strongly influence the interpretation of male and female behavior. The same behavior in men and women is interpreted in different ways. Traits and behaviors that are often attributed to only one gender are the result of tradition, stereotypes and unjustified generalizations, and therefore, in practice we encounter the justification of violence and bullies, and the victims are blamed for what they did as well as what they did not do. This is a consequence of gender stereotypes that were accepted in early childhood. Gender stereotyping starts in early childhood and therefore there is a need to address this problem at the earliest stages of life. Children often try to harmonize their behavior with the wishes of their parents and adults around them. That is the reasons they accept attitudes imposed on them by family, school and society, they "learn" what is appropriate for boys and what is appropriate for girls, and thus gender stereotypes become the way they behave. There is a division in which traditional society values the "male gender norm" of dominance, aggression and competition more than the "female gender norm" of submission, fragility and softer behavior. After they grow up, the assumption is that they will continue the cycle of inequality between women and men, which will be their model of behavior throughout their lives.

FORMS OF VIOLENCE:

- Physical violence, which implies the use of body parts or weapons to threaten, punish, dominate, control or hurt another person. It can be done in different ways and means, and it can result in light or serious bodily injury.
- Psychological violence refers to a serious threat that the life or body of a family member will be attacked. Psychological violence also refers to intimidation, constant criticism, underestimation, various accusations, emotional blackmail, creating insecurity in the victim, verbal abuse, harassment, bullying, and so on.
- Sexual violence refers to any form of violation of sexual freedom and morality, any form of degradation and humiliation on a sexual basis, any form of coercion into sexual intercourse and rape. This type of violence is often accompanied by physical and psychological violence, and these cases of violence are often carried out simultaneously and are particularly humiliating.
- Economic violence mainly includes confiscation of money and valuables, control of earnings and income, prohibition of family members from disposing of their own and shared income, prohibition

the effect or intention of reducing or abolishing the recognition, enjoyment or exercise of human rights and fundamental freedoms.

There are 3 types of gender discrimination:

direct – unfavorable treatment of a person or a group; for example, a job advertisement that exclusively seeks a female person for the job of a waitress.

indirect – application of the so-called “neutral” regulations or measures with a negative effect on discriminated groups, for example, a ban on wearing religious symbols in the workplace, which directly affects women wearing coverings.

systemic – social and cultural values and norms (public policies).

GENDER QUOTA - positive measurement instrument whose goal is to accelerate the achievement of gender-balanced participation and representation. The percentage or number of seats or mandates that is allocated to women and/or men is determined, mainly according to certain rules or criteria.

SEXISM - discrimination or segregation of a person of the opposite sex (most often female). It is based on gender prejudices (attitudes about different abilities of people determined by their biological sex). Sexism also results in gender discrimination.

GENDER-BASED VIOLENCE - one of the most widespread forms of violation of human rights and violation of human dignity. Gender-based violence is a global phenomenon that affects millions of women, but also men and children, regardless of their social status, culture, religion, nationality, physical and intellectual abilities, civil status or sexual orientation. Gender-based violence is any act of violence against a person because of their gender, sex or sexual orientation. In a patriarchal society, in which different roles are assigned to men and women, and the roles and qualities of men are privileged, women and girls are more often and more seriously affected by different forms of gender-based violence.

It is important to note that patriarchal gender roles are equally difficult for men and women, boys and girls. Definitions of gender-based violence are extended to all those forms of violence that are associated with (a) social expectations and social positions based on gender and (b) disrespect for socially accepted gender roles. Thus, gender-based violence is a term increasingly associated with any act of violence that originates from some form of “patriarchal ideology”, and which, therefore, may be committed by men or women against men or women in order to preserve the social power of (heterosexual) men.

SEX – biological characteristics of the human species on the basis of which male or female sex is determined. They are the same all over the world, which means that male and female children in Africa, Bosnia and Herzegovina and Canada have the same biological characteristics. Therefore, on the basis of biological characteristics such as hormones, body structure, reproductive organs, human beings are divided into male and female sex.

GENDER – concept that refers to the expected, imposed or adopted social behaviors of men and women, which are determined by culture, tradition, religion, time, and so on. This social construct affects the position of men and women in society, mutual relations between men and women, their responsibilities and opportunities, and role in society.

GENDER EXPRESSION/PRESENTATION – way in which each person expresses themselves in terms of gender through behavior, clothing, hairstyle, voice, body language, physical features and/or other external markings.

GENDER EQUITY – equity of male and female genders regarding privileges, rights, responsibilities and opportunities. Gender equity does not promote the equality of men and women, because they are not equal, but rather respects their specificities as two different sexes and demands equal treatment of both sexes in all segments of society.

GENDER ROLES – behavioral template (a set of characteristics, ways of behaving, attitudes, activities, norms, obligations and expectations) imposed by society, which sets demands on people based on their gender. Gender roles imposed by society are related to the choice of employment, profession, division of household chores, types of entertainment. Men and male roles are typically associated with productive roles (earning), while women and female roles are most often associated with reproductive roles (helping activities).

GENDER SOCIALIZATION – process by which individuals learn cultural behaviors associated with concepts of femininity or masculinity.

GENDER STEREOTYPES – generalized beliefs about the "typical" characteristics of women or men (for example, girls are gentle and boys are violent; men are rational and women are emotional).

GENDER PREJUDICES – any statement or behavior that is based on stereotypes of separate roles for men and women, boys and girls. Prejudices, unlike stereotypes, although they are generalized beliefs, additionally include a note of emotion and a call to action. If such statements are spoken or written in a public space, then, in addition to the psychological, this type of violence can also have a social component.

GENDER DISCRIMINATION – any distinction, allocation or restriction made on the basis of gender, which has

**Basic terminology
and definitions**

5	Basic terminology and definitions
11	Legislative and institutional framework
12	International and domestic legal framework
15	Institutional mechanisms
17	Overview of the current situation
19	EDUCATION
22	PROFESSIONAL AND PRIVATE ENGAGEMENT
24	POLITICAL ENGAGEMENT
25	VIOLENCE
26	GENDER-BASED VIOLENCE
27	MEDIA
29	Recommendations and advice for elimination of harmful practices in the context of gender
31	EDUCATION
32	PROFESSIONAL AND PRIVATE ENGAGEMENT
33	POLITICAL PARTICIPATION, PUBLIC LIFE AND DECISION-MAKING
33	GENDER-BASED VIOLENCE
35	MEDIA
39	Workshop proposals for youth
41	INTRODUCTION TO WORKSHOPS
41	Introductory activity:
44	SEX AND GENDER
49	GENDER ROLES
53	GENDER STEREOTYPES AND PREJUDICES
56	DISCRIMINATION
59	GENDER-BASED VIOLENCE
67	RESOURCES:

ABC MANUAL FOR BASIC CONCEPTS OF GENDER AND GENDER-BASED VIOLENCE

Publisher:

World Vision BH Foundation

Graphic design and DPT:

Print:

Print circulation: 300

ABC Manual for Basic Concepts of Gender and Gender-Based Violence was created as part of the project "Gender strides towards the improvement of human rights in Bosnia and Herzegovina" which was supported by *MEERO Innovation Competition* Fund.

The Manual is intended for youth to train their peers on selected topics in their local communities, associations and religious communities.

Project manager: Nela Hukić, World Vision BH Foundation

ABC

Manual for Basic Concepts of Gender and Gender-Based Violence

World Vision

BH FOUNDATION

Manual for Basic
Concepts of Gender
and Gender-Based
Violence

